

РОЗДІЛ

3

ЯК МИ ЖИЛИ РАЗОМ.
СПІВІСНУВАННЯ
(ПОВАГА, ДРУЖБА
ТА КОНФЛІКТИ)
В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

«Наш двір (як і інші київські двори), — пригадує письменниця Ірина Жиленко, — був багатонаціональним. Українські, російські, польські, єврейські родини. Жив, навіть, один китаєць».

«Я зростав в українському середовищі, — так починає своє інтерв'ю відомий громадський діяч, дисидент Євген Сверстюк, — лише школа була польською...». Сучасний єврейський історик Шимон Редліх згадує, як він зростав у середовищі польської культури та мови. «У дитинстві, живучи в Донбасі, я був свідком єврейського погрому», — згадує Микита Хрущов. Рабин Давид Кахане пригадує, як під час війни отримав притулок у бібліотеці митрополита Андрея Шептицького, завдяки чому він врятувався. Боєм і трагізмом наповнені спогади волинян про 1943 рік, коли поляки й українці, сповнені ненависті, знищували один одного.

Представники різних етноконфесійних спільнот, обравши Україну своєю батьківщиною, століттями жили поруч із українцями, шукаючи порозуміння та розділяючи тягарі соціально-політичних і природних катаклізмів. Наша історія сповнена гідними для наслідування прикладами співпраці, порозуміння, взаємодопомоги між представниками різних етносів, конфесій, носіями різних мов. Однак є в ній також сторінки, які свідчать про національні конфлікти та протистояння, ворожнечу, несприйняття «іншого» чи негативне ставлення до нього.

Детальніше про характер таких непростих стосунків ви зможете дізнатися у ході опрацювання матеріалів цього розділу, зокрема на прикладах трагедії Голокосту та українсько-польського конфлікту в роки Другої світової війни, протистоянь у середовищі українського суспільства на мовному ґрунті тощо.

У вас буде нагода поміркувати над питаннями: які чинники сприяють мирному співіснуванню та співпраці представників різних культур; що може стати причиною напружень і ворожнечі; в який спосіб представники різних націй можуть віднайти порозуміння та досягти злагоди, незважаючи на конфлікти у минулому?

§ 3.1. Як ми жили разом

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Чому життя в поліетнічному середовищі — це балансування між співпрацею і конфліктами?

Основні поняття, ідеї: поліетнічність, мультикультуралізм, співжиття, співпраця, конфлікти

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–2

- * Яким змістом автор (Джерело 1) наповнює поняття «мультикультурний» та «поліетнічний»?
- * Які аргументи використано в Джерелі 1 для доведення тези про поліетнічність Галичини?
- * У чому виявилось етнічне розмаїття Донбасу (Джерело 2)?

► 1. Погляд дослідника. Василь Расевич

Галичина не була мультикультурною, бо різні народи не жили «разом», вони жили «поруч». Явище мультикультуралізму характерне для кінця ХХ століття. Це була свого роду формула для того, щоб впорядкувати життя різних суспільств після чергового великого переселення народів. Свідченням тому, що Галичина була поліетнічною, але не мультикультурною є те, що народи жили відособлено і глибина їхніх взаємовпливів була мінімальною. Рівень взаємопроникнення культур був також мінімальним,

оскільки нагадував дорогу з одностороннім рухом — долучення до польського національного проекту було можливим лише за цілковитої асиміляції русинів або євреїв. Претензія мати власну, окрему (не потішну) культуру мала бути не тільки обґрунтованою, але й готовою захистити себе. А оскільки два народи русини і поляки претендували на одну й ту ж територію, то про ніяке серйозне взаємопроникнення культур не йшлося. Статистика змішаних шлюбів греко-католиків із римо-католиками неухильно демонструє, що йшлося швидше про колонізацію. Особливо характерною ця тенденція була для міського населення. Саме брак взаємовпливу призвів до етнічних катастроф ХХ століття, бо у сусідів бачили чужинця.

Расевич В. Мультикультурність в минулому : тези виступу на засіданні Галицького дискусійного клубу «Mytusa» 14 травня 2011 р. [Електронний ресурс] / В. Расевич // Режим доступу: <http://zaxid.net/blogentry/92678/>

► 2. Погляд дослідника. Гіроакі Куромія

Яким етнічно різним був Донбас, можна побачити на прикладі українського поета Володимира Сосюри (1898–1965), який народився в місті Дебальцеве на Донбасі. Серед своїх предків він мав щонайменше шість націй: серби, угорці, євреї, українці, французи і карачаї. Донські козаки, суміш росіян й українців, включали особливу групу неслов'ян: калмиків. Так само серед запорозьких козаків було багато неслов'ян:

євреїв, татар, поляків, турків. Микита Хрущов тепло згадує болгарських фермерів дореволюційного Донбасу, «які вели багато найкращих сільських господарств. Вони були прекрасними організаторами. Вони буквально заповнили ринки високоякісними, дешевими продуктами». У Донбасі було багато німецьких фермерів, нащадків тих німців, які приїхали заселяти степ за правління Катерини II.

Куromія Г. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки [Текст] / Гіроакі Куromія. — К. : Основи, 2002. — С. 70.

► 3. Реклама

*Реклама сіялок заводу Ельворті
(м. Єлисаветград, сьогодні — Кіровоград)*

ЗАВДАННЯ ► Джерела 3–5

- ★ Які приклади позитивної взаємодії та взаєморозуміння наведені в Джерелах 3–5? В яких сферах життя була така взаємодія?
- ★ Уважно розгляньте Джерело 3. На які соціальні та національні групи розрахована реклама? Як ви вважаєте, якої національності чоловік, що зображений у капелюсі? Чому виробник техніки вирішив використати саме такий спосіб реклами для своєї продукції?
- ★ Чому польська родина (як правило, католики за віросповіданням) запросила до себе у помешкання українських колядників (Джерело 4)?
- ★ Якою постає перед нами картина буденного життя у багатонаціональному кварталі м. Києва (Джерело 5)? Чому коментарі бабусі Ірини Жиленко не викликають роздратування (Джерело 5)?

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vseok.org.ua/taxonomy/term/94>

► 4. Свідчення очевидця

Зі спогадів Романа Малащука

«На Різдво Христове 1932 року хор був уже готовий і ми пішли колядувати. <...>

Одного вечора минаємо одну хату, староста хору каже, що в цій хаті живуть поляки, отже тут не колядуємо. Але лише минули ми цю «польську» хату, а з неї вибігає господар, ображений і майже зі сльозами в очах робить нам зауваження — як то ми могли минути його хату, та він «такий самий як всі і святкує як всі в селі». Очевидно, звертаємо і

колядуємо під його хатою (в тих часах колядники колядували під хатами, а не — в хатах, як тут тепер) з подвійною силою: «Даруй волю, щастя й долю нашій Україні» — лунає під хатою поляка».

Малащук р. 3 книги мого життя: Спомини. Т. 1. Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу [Текст] / Роман Малащук — Торонто, 1987. — С. 23.

ДОВІДКА.

Малащук Роман — (1911–1991) — провідний член ОУН, громадський діяч Організації Українського Визвольного Фронту в Канаді, один із засновників СУМ, ЛВУ, видавництва «Гомін України» і Дослідного інституту «Студіум», довголітній і почесний голова Світового Українського Визвольного Фронту. Народився на Тернопіллі. Освіту здобув у Станіславській та Коломийській гімназіях. У 30–40 ві роки ХХ ст. брав участь у національних змаганнях. Після Другої світової війни переїхав до Канади. Помер у Торонто.

► 5. Свідчення очевидця

Зі спогадів письменниці Ірини Жиленко

Кожен двір був — величезний, незвіданий світ. І таких дворів у кварталі (від Ботсаду до вул. Паньківської) було шість, або й сім. Тепер натомість стоїть один здоровенний кухонний стіл. Один на весь квартал. І все так просто, і ніяких тайн... Спрощення. Як зовнішнє, так і внутрішнє. Наш двір (як і інші київські двори) був багатонаціональним. Українські, російські, польські, єврейські родини. Жив, навіть, один китаєць. Ніколи я не чула ні сварок, ні образ на національному ґрунті. Хіба що бабуся, булава, добродушно зауважить: «О, вже загорікали у Риви, пора вставати...» (під нами жили євреї). Або: «Щось сварилися сьогодні Бульковські. Так уже цвенькали та пшекали...». А китаєць торгував чудесними паперовими ліхтариками.

Жиленко І. В. Євангеліє від ластівки [Електронний ресурс]: Вибране з десяти книг / Ірина Жиленко. — Харків : Фоліо, 1999. — «Українська література ХХ століття». — Режим доступу: <http://www.khpg.org.ua/pda/index.php?id=976002868>.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 6–8

★ Чому певні політичні зміни не вплинули на взаємини української та єврейської родин (Джерело 6)? У чому причина таких стосунків?

★ Які політичні сили могли ініціювати випуск подібних листівок на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (Джерело 7)? З якою метою здійснювалося подібне?

★ Що спільного в Джерелах 7 та 8? Як ви ставитеся до гасел на листівках, плакатах, що закликають до міжнаціональної ворожнечі? Відповідь обґрунтуйте. ?

ДОВІДКА

Ірина Жиленко (1941 р.н.) — українська письменниця, авторка близько двадцяти книг: «Соло на сольфі», «Автопортрет у червоному», «Вікно у сад», «Концерт для скрипки, дощу і цвіркуна», «Дім під каштаном», «Ярмарок чудес» та інших.

► 6. Свідчення очевидця

Зі спогадів Євгена Сверстюка

«Я зростав в українському середовищі, лише школа була польською. <...> У нашому селі жила одна родина євреїв. Для нас, дітей, найважливішою особою була Рифка, бо саме вона продавала морозиво з козячого молока. Правду кажучи, прибутки Рифки від продажу морозива були мізерні, але ми, діти, дуже її просили не кидати цю справу. <...>

Була така історія. Батько позичив у єврея Гершка із Дружкополя гроші під процент. Мені запам'яталося, як батько остаточно з ним розраховувався. У шухляді серед гудзиків, голок й різних клаптиків матерії завжди лежало кілька довгастих папірців із підписом батька й написом «вексель». Їх не можна було чіпати. У вересні 1939 року увесь дотеперішній порядок речей зазнав краху, і всі відразу це збагнули. Одного вечора прибіг до нас той Гершко з Дружкополя й попросив батька нікому не говорити про те, що він позичив у нього гроші під процент.

— Невже ж я тобі ворог, Гершку, щоб тепер говорити комусь, що я позичав у тебе гроші під процент? — запитав батько.

— Звичайно, Ліксандре, я тебе знаю. Одначе трохи згодом Гершко прийшов знову, на цей раз із проханням повернути йому борг. Батько сказав йому те, про що знали всі: придбана земля не має тепер жодної вартості, так само як і польські гроші. Тепер їх віддати просто, і він їх, звичайно, поверне.

— Усе змінилося, Ліксандре, але ми не змінилися, — сказав Гершко.

— Це правда, Гершку, — погодився батько. — Не прошу тебе повернути увесь борг, лише частину, і то не грішми, а натурою.

— Добре, розрахуємося чесно.

Усе це мені запам'яталося тому, що я почув, як хтось із сусідів сміявся з батька і його боргів. Пізніше ж я помітив, як батько, приховуючи це від усіх, повертає борги. А згодом, як я вже казав, виникла проблема, як непомітно позбутися землі.

Мої батьки часто вживали слово «порядність», вимовляючи його з великою повагою. У мене це слово чомусь асоціювалося з достатком, а не з тим, коли, наприклад, гроші позичають під чесне слово. Пам'ятаю, що коли іноді батько казав мені щось купити по дорозі зі школи, то він звичайно, не давав мені грошей, бо дітям грошей не давали. Я ж чудово знав, до якого магазину маю піти й сказати: «Прошу дати мені те й те, я син Ліксандра із села Сільце». Продавець єврей давав товар, вписував його ціну в зошит й прощався зі мною. Мій батько дуже цінував таку довіру.

Сверстюк Є. Ми вибирали життя (Розмова з Богумілою Бердиховською та Ольгою Гнатюк) / Євген Сверстюк // Бердиховська Б. Бунт покоління [Текст] / Богуміла Бердиховська, Оля Гнатюк ; пер. з пол. — К. : Дух і літера, 2004. — [Електронний ресурс]. — <http://www.ukrcenter.com/Література/Євген-Сверстюк/49169-1/>
Ми-обирали-життя-розмова-з-Богумілою-Бердиховською-та-Ольгою-Гнатюк.

► 7. Листівка. 1936 р.

Село Беліїв Станіславського воєводства

Український селянин! Український робітнику!..

Євреї — споконвічний ворог української нації.

Від цього дня ніхто не піде працювати до єврея.

Єврей мусить щезнути з української землі.

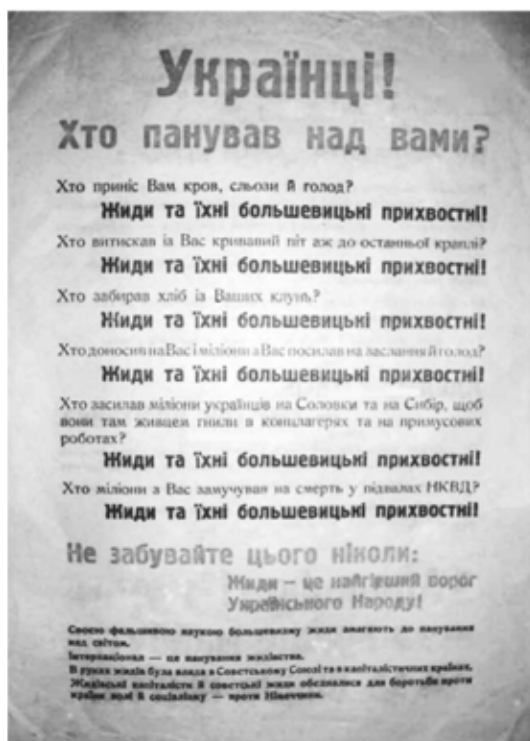
Хто піде до єврея працювати, буде суворо засуджений.

Гон М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період [Текст] : монографія / Максим Гон. — Рівне : Волинські обереги, 2006. — С. 260.

ДОВІДКА

Сверстюк Євген — дисидент, громадський діяч, письменник, доктор філософії, головний редактор часопису «Наша віра». Народився на Волині 1928 року. Закінчив Львівський університет. Брав участь у «Самвидаві». Упродовж 1973–1978 років перебував у засланні.

► 8. Листівка часів німецької окупації

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://foto.meta.ua/3165415.image>

► 9. Погляд дослідника. Гіроакі Куромія

У промисловому Донбасі татари, мусульмани часто були для слов'ян жертвами. Місцева влада переслідувала татар, що, як стверджувала вона, не є людьми. 1902 року на вугільній шахті Якобенка російські шахтарі, роздратовані чутками, що їхні низькі заробітки пояснюються впливом татарських робітників, вдерлися до їхніх бараків, побили і порізали їх.

Стосунки між росіянами й українцями були інколи напруженими. У сільській місцевості вони жили дуже схожим життям, проте села були або російськими, або українськими і майже не змішувалися одне з одним. Деякі особливості життя, як, наприклад, російський звичай будувати огорожі навколо будинків, українцям не подобався. Здається, в містах і робітничих селищах стосунки були ще напруженішими. Росіяни й українці мали одні для одних образливі назви. <...> Російські шахтарі «постійно ворогували» з місцевими українцями, головним чином через жінок. Робітники крали речі у селян, просто «щоб допекти ненависному хохлу». За словами колишнього більшовицького активіста, в Донбасі їхня ворожнеча «систематично виливалася в найдикіші форми різанини». <...>

Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки [Текст] / Гіроакі Куромія. — К. : Основи, 2002. — С. 71–73.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 9–12

★ Про які конфлікти між росіянами та українцями йдеться у тексті (Джерело 9). З яких причин виникали ці конфлікти?

★ Чому автор спогадів (Джерело 10) не вказує на причину погрому євреїв? За допомогою яких фрагментів тексту можна зрозуміти причини? Що найбільше вразило дітей у погромі? Чому?

★ Наскільки правдиво (Джерело 10) ілюструють світліни дитячі спогади (Джерела 11 та 12)?

★ Зверніть увагу на датування спогадів (Джерело 10) та час появи світлин. Про що це свідчить? Чому антиєврейські кампанії відбувалися в роки суспільно-політичних потрясінь?

► 10. Свідчення очевидця. Микита Хрущов

ДОВІДКА

Хрущов Микита Сергійович (17.04.1894 — 11.09.1971) Після смерті Й. Сталіна — перший секретар ЦК КПРС (1953–1964), голова Ради Міністрів СРСР (1958–1964). У жовтні 1964 року внаслідок внутрішнього перевороту в ЦК КПРС Хрущов був позбавлений усіх посад й усунений від державного і партійного керівництва.

Тричі Герой Соціалістичної Праці (1954, 1957, 1961). Герой Радянського Союзу (1964).

Про єврейські погроми 1905 року в Донбасі

«У дитинстві, живучи в Донбасі, я був свідком єврейського погрому. <...> Був гарний, сонячний осінній день. <...> Народ кинувся на інший бік схилу. Солдати ж не пускали до міста робітників. Пролунав залп. Хтось кричав, що стріляють угору, хтось, що стріляють холостими, лише, щоб налякати, але якісь солдати стріляли бойовими патронами. Горлали хто як міг. Потім настала пауза, і народ знову кинувся на вояків. Уже пізно ввечері люди розійшлися. Я чув потім розмови робітників із нашої хати, які потрапили в Юзівку. Вони розповідали, як там грабували євреїв, і самі приносили якісь трофеї: хто — чоботи, цілий десяток, хто — одяг. Інші розповідали, як пішли юрбою євреї з якимись прапорами і несли на собі свого царя! Їх зустріли росіяни з кийками. Тут єврейський цар сховався на шкіряному заводі. Завод підпалили. Він справді згорів. А в ньому начебто згорів їхній цар.

Іншого дня одразу після школи я побіг у Юзівку, подивитися, що там діється. Ніхто нікого не затримував, народ сунув усіма вулицями містечка. Грабували. Я бачив розбиті годинникові магазини, пух і пір'я літало вулицями. Коли грабували єврейські помешкання, то розпорювали перини, а пух витрушували. <...> Я почув, що багато побитих євреїв лежать у заводській лікарні, і вирішив зі своїм дружком сходити туди. Прийшли ми з ним і побачили жахливу картину: лежало багато трупів у декілька рядів».

Хрущев Н. Воспоминания [Текст] / Никита Хрущев // Вопросы истории. — 1991. — № 4. — С. 56–57.

► 11. Фотодокумент

Вид квартири євреїв після погрому. Київ, 1920 р.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Sections/Jews/>

12. Фотодокумент

Синагога на Деміївці після білопольського погрому. Київ, 1920 р.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Sections/Jews/>

ЗАВДАННЯ ► Джерела 13–15

★ Що спонукало радянське партійне керівництво розпочати кампанію із створення єврейських комун, шляхом переселення останніх у сільськогосподарські райони (Джерело 13)? Яка категорія єврейства потрапила під дію цієї акції?

★ Між якими національними групами був спровокований конфлікт (Джерела 14 та 15)? Що стало його причиною?

► 13. Офіційний документ

З промови голови ЦВК СРСР М. І. Калініна на I Всесоюзному з'їзді Товариства по землеоблаштуванню трудящих євреїв в СРСР (ТЗЕТ)

17 листопада 1926 р., Москва.

Безсумнівно, організація землеробських комун, організація селянського землеробського господарства у цих конкретних умовах є, мабуть, одним із найбільш дієвих засобів самозбереження єврейської нації <...> Я думаю, що ця течія, що охопила значну частину єврейської народної інтелігенції й ще більш значні верстви єврейської бідноти, саме прагнення сісти

на землю, має під собою <...> економічну необхідність, бажання так чи інакше зміцнити свою економічну базу <...> Уряд підходить до кожного питання практично; ми бачимо, що єврейська біднота страждає, що потрібно знайти для неї якийсь економічний вихід, і переселення євреїв є якби віддушиною, економічним виходом для єврейської бідноти.

Калинин М. И. Евреи-земледельцы в Союзе народов СССР (речь М. Калинина на I Всесоюзном съезде ОЗЕТ в Москве 17 ноября 1926 г.) [Текст] / М. И. Калинин. — М.: ЦП ОЗЕТ, 1927. — С. 10–11.

► 14. Погляд сучасника. О. Шліхтер

Голова української філії Комітету по земельному устрою трудящих євреїв (УкрКОМЗЕТ) О. Г. Шліхтер про єврейське переселення.

Питання одержання землі <...> є для українського селянства питанням його повсякденного буття. Навколо кожної вільної десятини землі на селі відбувається найжорстокіша боротьба: кому із безземельних або малоземельних селян її одержувати. Цілком природно, що вже по одному цьому факту надання землі не малоземельним та безземельним селянам, а євреям, що не працювали дотепер на ній, викликає у селян певні дорікання й невдоволення, і, завдяки цьому, єврейська колонізація посилює антисемітські настрої.

Шлихтер А. Правда о еврейском переселении [Текст] / А. Шлихтер. — Х.: Госиздат Украины, 1928. — С. 3.

► 15. Із газетної публікації

Газета «Новая година», 20 червня 1926 року

Український народ має замало землі. З Подільської, Київської чи Харківської губернії українські селяни вимандрують у світ за очі — на Сибір, до Ташкенту, щоб тільки кусник землі дістати <...>. А в тому самому часі уряд України відступає жидам велику смугу врожайної землі, розриває тіло українському народу, спроваджує з усіх сторін жидів і творить для них державу.

Цит. за: Орлянський В. С. Євреї України в 20–30-ті роки XX сторіччя: соціально-політичний аспект В. С. Орлянський [Текст]. — Запоріжжя: ЗГТУ, 2000. — С. 76.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 16–18

★ Які факти свідчать про результативність праці євреїв на землі (Джерело 16)? Про яких сусідів йдеться у Джерелі 16? Чому вони називають євреїв куркулями?

★ Як на формування українсько-єврейських стосунків впливала урядова політика (Джерела 17 та 18)?

► 16. Свідчення очевидця. С. Епштейн

(З інтерв'ю єврея-колоніста
Калініндорфський єврейський національний
район, 1929 р.)

«Працюємо змалку... Живемо непогано... Сусіди скося поглядають на нас, куркулями звуть. Та які ж ми куркулі? Працюємо з ранку до пізнього вечора. Землю гарно обробляємо, пари гарні маємо <...>, просапні, город; як бачите самі, сад непоганий підтримуємо. Все робимо, не байдикуємо».

Епштейн С. По єврейських колоніях: подорожні нотатки голови І-ої Полтавської робітничої делегації для ознайомлення з єврейськими переселенськими колоніями [Текст]/ С. Епштейн. — Полтава : Райспілка, 1929. — С. 35–36.

► 17. Погляд громадського діяча. Володимир Жаботинський

Уяви собі психологію херсонського селянина, який навіть не може сьогодні обробити ту десятину, яку він обробляв за часів Миколи II, бо він не може полагодити поламаного плуга, не може купити худобу і т.п., і раптом він бачить на залізничній станції товарний вагон і пару нових залізних плугів, чи теплушку, з якої висують голови здорові воли, і він питає: для кого це все? У відповідь чує: для єврейських колоністів, яких уряд хоче поселити на нашу землю. Я ще не бачив у житті нічого такого, що було б вимірковане так добре для збудження ненависті, як ця процедура.

Жаботинський В. Кримська колонізація [Текст]// Вибрані статті з національного питання / В. Жаботинський. — [Б. м.]: Бібліотека українознавства: «Сучасність», 1983. — С. 116–117.

► 18. Мовою цифр

Лише за 1924–1930-ті роки було організовано 162 нові сільськогосподарські колонії в українській сільській місцевості, що, разом із попередніми, складало 210. Ще 40 єврейських сільськогосподарських колоній було в Криму. Цей рух до землі <...> на 1931 рік охоплював 172 тис. українських євреїв, зайнятих у сільському господарстві <...>.

Магочій р. Історія України [Текст] / Роберт Павло Магочій. — К. : Критика, 2007. — С. 493.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 19–22

★ Розгляньте Джерело 19. Уявіть, що біля світлини відсутній підпис. Чи здогадалися б ви про національне походження цих людей? За якими ознаками?

★ Порівняйте джерела 19 та 20, 21 та 22. Що для цих людей є спільним, не зважаючи на місце проживання, час та національне походження?

★ Що об'єднує бригадира та хлібороба (Джерела 21 та 22)? Про що б вони могли говорити при зустрічі? Чи згадували б про своє етнічне походження? Відповідь обґрунтуйте.

► 19. Фотодокумент

*Євреї-колоністи на польовому стані.
Кінець 1920-х рр.*

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ozet.ort.spb.ru/>

► 20. Фотодокумент

*Колгоспники читають газету.
Полтавщина 1937 р.*

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrmap.kiev.ua/index.php?id=272&lang=uk>

► 21. Фотодокумент.

*Кращий бригадир колгоспу імені 1-го Травня,
с. Синельниково Дніпропетровської обл., Фенічев*

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Sections/Famine/>

► 22. Фотодокумент

*Землероб з єврейського колгоспу
«Біробіджанець». Україна, 1936 р.*

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.eleven.co.il/i/11618/1146_prev.jpg

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Чим обумовлений вибір людини в умовах реалізації
політики нацизму?

Основні поняття, ідеї: геноцид, гетто, Голокост, нацизм, Пораймос

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–3

- * З якою метою німецька влада використовувала міжетнічні непорозуміння (Джерело 1)?
- * Чим ви поясните той факт, що до переліку політичних діячів та радикальних елементів, які підлягали страті, включили євреїв (Джерело 1)?
- * Що спільного в долі євреїв та ромів (Джерело 2)?
- * Як ви вважаєте, чому для облави на циган місцева влада встановила 7 годину ранку (Джерело 3)?

► 1. Офіційний документ

Із листа Гайдріха (СД) до найвищих керівників СС і поліції.

Берлін, 2 липня 1941 року

Таємна справа Райху

Найближча мета цілості дій — політичне, тобто фактично поліційне успокоєння новоокупованих територій.

<...> ці заходи повинні бути застосовані на всій території з безпощадною суворістю.

При тому треба, очевидно, покласти в основу відмінності окремих племен (особливо балтійців, білорусинів, українців, грузинів, вірмен, азербайджанців і т. д.) і скрізь, де можна, використовувати ці відмінності для досягнення мети. <...>

4. Страчення (екзекуції)

Треба страчувати:

- всіх діячів Комінтерну (як, зрештою, просто всіх комуністичних професійних політиків);
- всіх вищих, середніх і радикальних нижчих функціонерів партії, центрального комітету, обласних і районних комітетів;
- народних комісарів;
- євреїв, членів партії чи приналежних до державного апарату;
- всіх інших радикальних елементів (саботажників, пропагандистів, вільних стрільців, учасників замахів, провокаторів і т.п.).

Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938–1945 [Текст] / Володимир Косик. — Київ — Париж – Нью-Йорк — Торонто : Молода Гвардія, 1992. — С. 574.

► 2. Офіційний документ

Телефонне звернення представника угорської державної адміністрації комітату Угоча доктора Кеміня до Міністерства внутрішніх справ Королівства Угорщини

Будапешт. 16 липня 1941 року.

Представник угорського уряду в Закарпатті пан Козма, знаючи про виселення євреїв — негромадян Угорщини на північ, хоче використати цю ситуацію для очищення території Закарпаття від кочівників ромів. Вчора пан Козма звернув мою увагу на те, що добре було б розпочати подібну акцію щодо цих осіб. Акція має проходити швидко, оскільки мігруючі роми можуть повернути свої каравани і втікати на південь. У комітаті Унг та Угоча, таких осіб є близько 500, максимально 1000, від яких потрібно позбутися. У зв'язку з тим, що я не хочу робити цього без дозволу зверху, щоб негромадяни Угорщини, які не мають ні хат, ні за що жити і тому є не благодійними елементами, за кілька днів вивезені з цих територій.

Цит. за: Аладар А. Білий камінь з чорної катівні: Голокост ромів Закарпаття / Адам Аладар, Юлія Зейкан та Євгенія Навроцька та ін. — Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2006. — С. 118.

ДОВІДКА

Угоча — територія нинішнього Виноградівського, Хустського та Іршавського районів Закарпатської області.

Унг — територія нинішнього Ужгородського, Перечинського та Великоберезнянського районів Закарпатської області.

► 3. Офіційний документ

Із указу на облаву циган в комітаті Зала 1943 року

На основі указу № 257000 від 1928 року угорського королівства Внутрішніх справ, на території комітату Зала охорону громадської безпеки і облаву циган вимагаю влаштувати таким чином:

У районах Нижнелендвої, Ленті, Нової, Золоегерсеги, в тому числі Велотінці, які підлягають вашій відомчій території повітового розпорядження почати облаву циган о 7 годині ранку в четвер, 27 травня 1943 року.

На територіях районів Чакторьої, Летенеї, Нодьконішо і перлоки розпочати в суботу, о 7 годині ранку, 29 травня 1943 року.

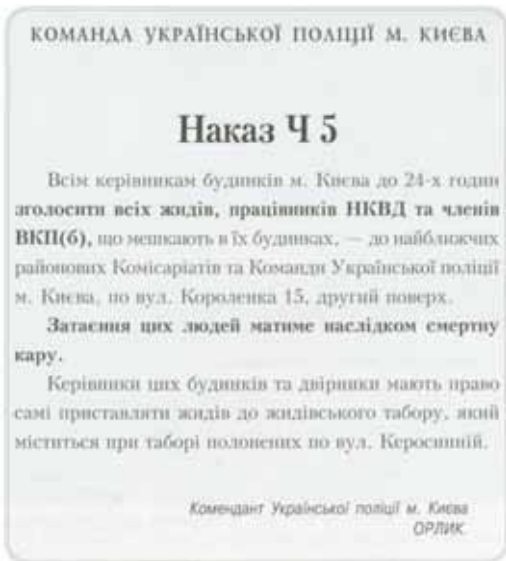
ЗАВДАННЯ ► Джерела 4–5

- ★ Порівняйте два розпорядження (Джерела 4 та 5) і з'ясуйте:
 - а) хто їх підготував?
 - б) на які соціальні, національні, політичні, професійні групи поширюється дія цих розпоряджень?
 - в) яким групам за невиконання розпоряджень погрожували смертною карою?
 - г) хто підлягав виселенню з власного житла і переселенню в окремі рекреації (табори)?
 - д) чому виселенці стали «зайвими» у своїх помешканнях?
 - е) у чому і перед ким вони завинили?

Аладар А. Білий камінь з чорної катівні: голокост ромів Закарпаття / Адам Аладар, Юлія Зейкан та Євгенія Навроцька та ін. — Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2006. — С. 20.

► 4. Розпорядження

Оголошення в м. Києві. 1941 р.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://foto.meta.ua/3728611.image>

► 5. Розпорядження

Наказ євреям Харкова. Грудень 1941 року

Назустріч пам'яті [Текст] : навч.-метод. посіб. до фільму про Голокост в Україні «Назви своє ім'я» / авт.-упорядн.: О. Войтенко, М. Тяглий. — К.: Оранта, 2007. — С. 103.

► 6. Фотодокумент

Львівське гетто. 1941 р.

[Електронний ресурс]. —
Режим доступу: http://panzer-travelandhistory.blogspot.com/2010/07/blog-post_02.html

ЗАВДАННЯ ► Джерела 6–7

- ★ Розгляньте уважно світлини (Джерела 6 і 7) та опишіть умови перебування євреїв в цих гетто.
- ★ Що у них спільного і відмінного? Як ви вважаєте, чому гетто у Бродях не охороняють солдати так, як це відбувалося у Львові?
- ★ Чому ці люди опинилися за колючим дротом? Хто вони? Чи можна їх назвати злочинцями?
- ★ Що мала б відчувати людина, яку силоміць переселили із власного помешкання до іншого кварталу і місце перебування оточили парканом та колючим дротом?

► 7. Фотодокумент

Гетто у м.Броди. 1942 р.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.google.com.ua/imgres?q=retto&hl=ru&client=firefox-a&sa=X&rls=org.mozilla:ru:official&channel=s&biw=931&bih=546&tbn=isch>

ДОВІДКА

Єврейське гетто — замкнуті квартали проживання євреїв у 1939–1944 рр., які створювала німецька влада на окупованих Третім рейхом землях Польщі, СРСР, де 25 % людей загинуло через нестерпні умови, решту депортовано до таборів смерті.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 6–8

- ★ Які заборони та обмеження були встановлені для мешканців ромських таборів (Джерело 8)?
- ★ Які з наведених фактів у свідченнях можна класифікувати як приниження гідності ромів?
- ★ Що в свідченнях ромів нагадує вам умови перебування євреїв у гетто (Джерела 6, 7)?

► 8. Свідчення очевидців

Тібор Горват, 1931 р. н., Ужгородський район

З 1943 року фашисти стали дуже погано ставитися до ромів. У таборі у той час проживало лише 12 родин — близько 60 осіб. У таборі був проведений повний перепис населення. Старостою був Кароль Горват. Усім жителям було суворо наказано не виходити з табору. У нашій родині діти почали голодувати. Бабуся потайки вночі виходила з табору, ходила до знайомих, просила картоплю, кукурудзяну муку.

Кілька разів її було спіймано і жорстоко побито. Від настроїв жандармів, що нас стерегли, залежало наше життя: інколи приходили у табір і всіх починали бити, інколи тижнями не приходили. Часом, батька і мене, а мені було 12 років виганяли аж в Мукачівський район чистити туалети, або ще якусь найчорнішу роботу. Досі боюся згадувати ті чорні дні як ми голодували. Згадую, як ми йшли на поле, де вже був зібраний врожай і з дозволу господарів шукали картоплю, яку пропустили під час викопування, збирали зернини, що залишалися у стерні.

Йосиф Горват, 1936 р.н., м. Ужгород

Зі слів мого батька, у 1943 році наш табір був оточений колючим дротом. Мешканцям табору, близько 50 хат, забороняли виходити з нього. У господарстві мого батька було двоє коней. Навесні, як тільки зійшов сніг, у табір зайшли жандарми. У кого були ще коні, а таких набралось 12 осіб, під конвоем примусили їхати до кам'яного кар'єру, що за 2 кілометри від табору. Там батька змушували вручну вантажити камінь на підводи і возити на залізничну станцію, а там навантажувати у вагони. Мені було вже 8 років, то коли мій дід і батько захворіли, змушений був правити кіньми. Так ми працювали до жовтня 1944 року.

Матільда Б., 1925 р.н., с. Косонь, Берегівщина.

Мала 18 літ, коли в наш табір прийшли німецькі солдати. Очікували з чоловіком першу дитину. Наш табір перетворили на гетто, заборонивши виходити за визначені колючим дротом межі. Угорські жандарми з німецькими солдатами ночами нищили табір із якимись книгами. Говорили, мовляв, записують молодих ромів, аби знати, скільки їх проживає. І настав той час, коли загрюкали у двері: «За непослух — розстріл!». Забрали чоловіка. Повернувся з німецької неволі аж 1947 року. У березні 1944-го народила сина майже в муках. Деякі озлоблені жінки, коли йшли табір, кричали навздогін: «Твій кіндер! Зрада чоловікові». А одного разу, коли в пошуках окрайця хліба чи горнятка молока вийшла за межі гетто, перестріла група жандармів і німецьких солдат. Почали кричати, що я жидівка і мене треба «пук, пук». Пояснила, що я ромка. Однак побили до синців. Руки кривавилися, що ними притискала до грудей запеленаного в квітчасту перину сина <...> Незчулася, як дужим стусаном була збита з ніг. Дитина опинилася поруч. Дебелий німець наступив чоботом на груди дитині <...>

Навроцька Є. Антиромська політика в Закарпатті у роки Другої світової війни: зібрання свідчень та збереження історичної пам'яті [Електронний ресурс] / Євгенія Навроцька. — Режим доступу: http://www.holocaust.kiev.ua/news/jurnal_nodostup/NAVROTSKA.pdf.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 9–11

★ Ознайомтеся із Джерелами 9–11? Чому такі події мали місце? Яким є ваше відношення до цього

► 9. Свідчення очевидця. Рабин Давид Кахане

Потім настали так звані «петлюрівські дні». 28 липня була річниця смерті Симона Петлюри, отамана відомої Української армії. Ця людина була убита Шварцбардтом, українським євреєм, який розстріляв його, щоб помститися за всі його дії, спрямовані проти євреїв. <...>.

Вранці 29 липня українські поліцаї стали вдиратися до єврейських домів, виводити з них молодих чоловіків та жінок і рядами відправляти їх на вулицю Лонцького. Ця операція продовжувалася цілий день, а також і наступного дня, доки в'язниця не була забита людьми. Навіть подвір'я було ущерть заповнене євреями. Лише купці вдалося вислизнути. Від того, що коїлося далі, волосся стає дибки. Ніякої їжі їм не давали. Час від часу туди вривалися українські поліцаї, били чобітьми вигукуючи: «Це вам за нашого отамана Симона Петлюру!».

Щоденник Львівського гетто. Спогади рабина Давида Кахане [Текст] / упоряд. Ж. Ковба. — К.: Дух і Літера, 2003. — С. 34–36.

10. Фотодокумент

Німецький солдат спостерігає як українці тягнуть єврея вниз вулицею Львова. Липень 1941 р. Американський музей Голокосту.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://varjag-2007.livejournal.com/85416.html>.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 10–11

★ Уважно розгляньте світлину (Джерело 11). Чим відрізняються дві групи людей — ті, що стоять, і ті, що виконують роботу? Який емоційний стан переживають ці групи?

★ Чи хотіли б ви опинитися в будь-якій із цих груп? Як би ви почували себе в кожній із них?

11. Фотодокумент

Львів. 1 липня 1941 року. Євреїв змушують мити бруківку під наглядом місцевого населення.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mankurty.com/holocaust/?p=110>

ЗАВДАННЯ ► Джерела 12–15

- ★ В який спосіб представники різних етнічних груп у роки нацистської окупації допомагали євреям (Джерела 12–15).
- ★ Загальновідомо, що окупаційна влада жорстоко карала мирне населення за допомогу та переховування євреїв. Як ви поясните наведені в джерелах приклади допомоги євреям?
- ★ Що вам відомо про допомогу і переховування євреїв в роки війни на території рідного краю? Підготуйте повідомлення про це.

► 12. Свідчення очевидця. Василь Вальдман

Уся наша сім'я була разом. Не було лише мого батька, Мойсея. Опишу, що з ним сталося.

Коли есесівці виганяли євреїв з будинків на вулицю, його не було вдома. Батько втівав від фашистів. Коли перебігав через вулицю, його побачили німці й почали в нього стріляти. Батько загинув. Ми про це дізналися пізніше.

В Острозі було багато українців і поляків, які знали нашу сім'ю, особливо ж — батька. Цю трагедію — як його вбили — бачив Масловський (імені не пам'ятаю) <...> Минуло небагато часу і пан Масловський розшукав мою маму, розповів про те, що сталося з батьком. Мама попросила його повідомити про загибель чоловіка наших односельців у Стадниках, друзів з українських родин. Вона просила приїхати в Остріг, забрати тіло батька й поховати його на єврейському кладовищі.

Вони так і зробили. Приїхали Микола Кожушко, Василь Музичук, Ананій Шостак і пан Масловський. Зробили все так, як просила мама: поховали батька на єврейському кладовищі. З його кишені вони забрали паспорт <...>. З нього відокремили фотографію, яку пізніше передали нам. Якби не ця фотографія, я б не мав змоги показати своїй дружині, дітям, онукам, як виглядав мій батько. Ось такі добрі, співчутливі люди жили в нашому селі Стадники.

Із свідчень Вальдмана Василя Мойсейовича [Текст] / Гон М. Голокост на Рівненщині (Документи та матеріали) / Максим Гон. — Дніпропетровськ : Центр «Ткума» ; Запоріжжя : Прем'єр, 2004. — С. 100.

► 13. Свідчення очевидця. Марія Гуц, м. Мізоч Рівненської обл.

Йдучи в місто, ми брали в кишені або в полотняні торбинки картоплю, яблука і підкидали за огорожу. Може, когось хтось навчив з дорослих, а може подумалися самі, адже в гетто були діти нашого віку, яких ми добре знали, з якими спілкувалися. Іноді, граючись, хтось казав: «Давайте понесем жидам картоплю». Усі розбігались по домах, хтось не приходив, а більшість приходили з картоплею та яблуками». Хлопці винайшли ще один оригінальний спосіб допомоги: стріляли в гетто з рогаток маленькими яблуками та грецькими горіхами. На такі пустощі з охорони ніхто не звертав уваги.

Не дивлячись, що німецька адміністрація під страхом смерті заборонила надавати євреям будь-яку допомогу (тим паче — продуктами харчування) — знаходилися такі, які на свій страх і ризик нехтували указами окупантів. Один із таких — Терентій Парфенюк. Він нелегально займався поставкою яловичини (корів) в Гетто. Тож коли попався на гарячому, вирок був такий: смерть. Саме цієї кари заслужили ще два євреї, які йому допомагали. Спочатку Терентія водили вулицями

з великими дошками на спині та грудях, де було написано, що його покарають смертю за зв'язок з євреями. Потім мала бути показова смерть. Для цього в центрі Мізоча на площі змайстрували шибеницю й примусово зігнали всіх людей щоби подивилися, навіть дітей зі школи поприводили.

Лише завдяки слізному вмовлянню доньки Парфенюка — Ніни, що просила за батька в ногах німців, його відпустили. А євреїв, усе-таки, повісили. За той час Терентій весь посивів. Коли стали накидати петлі, я закрила очі, а коли відкрила — тіла євреїв погойдувались, а Терешко, все ще з петлею на шиї стояв живий, але посивілий.

Зі спогадів Марії Трохимівни Гуц, жительки містечка Мізоч Рівненської області / Михальчук р. Жовтень 1942-ого: трагедія мізоцьких євреїв / Роман Михальчук // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukraine-in.com/ua/ua/Simferopol/historyua/ukraine_in_worldwarthesecond/jewish_trade gy/

► 14. Свідчення очевидця. Роза Ліндвар, 15 років (1941 р.)

У 1941 році, коли почалася війна, вони прийшли до Могильов-Подільського і відправили всіх євреїв до табору Печера Тульчинського району. Вони знущалися над нами, а моїх батьків вони застрелили. Нас відправили на роботу. Дівчата добували торф руками. Ми працювали з 4 і ранку до пізньої ночі <...> вони казали, що закінчиться літо і тоді всіх «юдов» уб'ють. Ми втекли, куди очі дивилися <...> За нами бігли і багатьох з нас повбивали. Мене врятував українець, він взяв мене до себе і сховав. Його сусід розповів німцям, що «у дворі жидівка». Німець прийшов, щоб мене застрелити, але українець почав з ним битися, а я в цей час втекла на румунську територію <...>.

Цит. за: Подольський А. Ю. Уроки минулого. Історія Голокосту в Україні [Текст] : навч. посібн. для учнів 10–11 кл. середніх загальноосвітніх закладів України / Анатолій Подольський. — К. : Сфера, 2007. — С. 70.

► 15. Свідчення очевидця. Параска Беркі, 1916 р.н., м. Виноградів

Жили ми в будинку по вул. Станційній у Виноградіві, куди нас запросили євреї. Їх вивозили. Сподівалися, що ненадовго і зможуть повернутися у дім, де все буде збережено. На моїх очах трапилася історія, яку і досі не можу забути. Кілька днів поруч на станції стояв ешелон, який був заповнений євреями. Серед них був і господар нашого будинку. Сусідський хлопчик кидав тим людям, котрі були в ешелоні, хліб, інші продукти. Вони були закуплені за гроші тих, хто жив в цьому будинку. Зненацька почувся постріл. Куля влучила прямо в серце хлопчика. Він, як підкошений впав.

Потім гітлерівці заборонили забрати тіло хлопчика. Він лежав навидноті весь день, аби інші мали науку: за подібне їм теж буде смерть.

Аладар А. Білий камінь з чорної катівні: Голокост ромів Закарпаття [Текст]/ Адам Аладар, Юлія Зейкан та Євгенія Навроцька та ін. — Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші 2006. — С. 73.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 16–18

- ★ Як священники різних конфесій допомагали євреям (Джерела 16–18)?
- ★ Чому однією із форм порятунку євреїв було обрано хрещення?
- ★ Наскільки переховування євреїв у митрополичій резиденції було безпечним (Джерело 18)? Яким ризикам піддавав себе та ченців митрополит Андрей Шептицький?

► 16. Погляд дослідника. Самва Азізян

<...> Однією з форм допомоги вірменських священників єврейським родинам, крім прямого переховування, було хрещення євреїв. Вікарій львівської архідієцезії Діонісій Каетанович, за даними львівського гестапо, власноруч видавав євреям вірменські метрики. <...> Хрещення й видача вірменськими священниками євреям християнських метрик були справою не примусовою, а суто добровільною. Можна навести багато прикладів, коли під час окупації християнські метрики врятували життя єврейським родинам. Наприклад, у палаці львівського римо-католицького митрополита Твардовського за документами на прізвище вірменського архієпископа

Теодоровича легально жила єврейська родина відомого львівського лікаря професора В. Ельнера. Їхні документи виписав капітульний вікарій львівської Вірмено-католицької церкви Діонісій Каетанович.

Азізян С. Галицькі вірмени і голокост: постановка проблеми [Електронний ресурс] / Самвел Азізян // Голокост і сучасність. — 2009. — № 1 (5). — С. 60–69. — Режим доступу: http://www.holocaust.kiev.ua/news/jurnal_nodostup/Azizian.pdf.

► 17. Із реєстраційної книги

Ім'я батька й матері та прізвище	Дата народження	Де народився	Адреса в хвилині прийняття хрещення	Дата хрещення	Примітки
Іосиф, син Мордока і Хлари Дубчак, охрещений з заміною ім'я «Константин»	1887 р. 10/12	В. м. Томашполі Подольської округи	М. Луцьк. Заулок Мильний, 8.	24-го серпня 8-1941 р.	Ціла родина Дубчаків охрещена згідно резолюції єпископа Полікарпа з дня 18.08.1941 р.

ДАВО. — Ф. Р-2. — Оп. 2. — Спр. 14. — Арк. 289.

► 18. Свідчення очевидця. Рабин Давид Кахане

<...> Я одержав притулок у бібліотеці митрополита (Андрея Шептицького — *прим. ред.*). Чернець, що прислужував митрополитові, тричі на день приносив мені їжу. Моя їжа складалася, головним чином, з хліба та овочів, а іноді я одержував варене яйце або склянку молока. Все це приносили не з кухні, тому що моє перебування в палаці трималося в таємниці. Про мене, крім митрополита, знали лише дві особи: цей чернець і секретар митрополита, священник Грицай. Останній,

розумна і добра людина, був дуже прихильний до мене, дуже тепло ставився до євреїв і щиро їм співчував.

На другий день свого перебування в палаці я удостоївся візиту ігумена Климентія Шептицького <...>. Мою дружину забезпечили надійними українськими документами і вона працює в місті, а дитину влаштували в дитячий будинок <...>. Я бачив, що він глибоко розуміє невимовну трагедію мою і мого народу і щиро нам співчуває, сприймаючи наші муки, як свої власні. Якось він мені пообіцяв, від свого імені і від імені митрополита, зробити все можливе, щоб врятувати єврейських дітей. «Але я повинен сказати, — додав він, — що це дуже важке завдання. Не кожен здатен піднятися до того, щоб ризикувати своїм життям заради порятунку єврея. Не кожний готовий до такого вчинку. Дівчаток рятувати легше, ніж хлопчиків. Митрополит розіслав інструкції деяким священикам у повітових містах, як рятувати дітей і куди їх приводити, але я не можу назвати імена цих людей <...> з міркувань безпеки».

Щоденник Львівського гетто. Спогади рабина Давида Кахане / упоряд. Ж. Ковба. — К.: Дух і Літера, 2003. — С. 164.

► 19. Публікація у пресі. «Волинський монітор»

2 серпня 2011 року в селі Видерта Камінь-Каширського району Волинської області відбувся мітинг-реквієм у пам'ять про ромів, яких у вересні 1943 року по-звірячому закатували фашисти. <...> саме в цьому селі загинуло найбільше ромів, які перебували на території Волині. У 2005 році в селі Видерта волинська влада встановила пам'ятний мармуровий хрест на місці, де похований фактично цілий циганський табір. <...>.

Достеменно нікому невідомо скільки під час розправи у селі було вбито людей, щоправда уціліло шестеро дітей. Їх урятували українські та польські родини <...>.

Галина Євчук, вчителька української мови та літератури у місцевій школі, досліджувала цю історію, чимало інформації дізнавалася від своєї мами. Вона розповідає, що фашисти вбивали усіх підряд, навіть волинських діток, які хоч трішки були схожі на циганів. Щодо способів знищення людей ромської національності, то винищувачі, як кажуть свідки, «уздеккою затягували і душили, тикали на кілок жінок, розстрілювали».

Одного хлопчика врятувала мешканка нашого села, самотня жінка на ім'я Федора. Потім, коли інший табір проходив повз село, то малий пішов із ромами.

<...> Ввечері, ризикуючи своїм життям, до померлих ромів прийшла якась польська пані і почала шукати живих, <...> знайшла дівчинку в калюжі крові і витягнула. З'ясувалося, що дівчинка жива. Жінка принесла її до себе в хату і вилікувала. У 2005 році вціліла жертва була на відкритті пам'ятника і ходила на могилу пані, яка її врятувала.

Цимбалюк О. Мітинг-реквієм у пам'ять про ромів [Електронний ресурс] / Оксана Цимбалюк // Волинський монітор. — Режим доступу: http://monitor-press.com/index.php?option=com_content&view=article&id=624%3A2011-08-12-15-44-56&catid=7

ЗАВДАННЯ ► Джерела 20–24

★ Ознайомтеся з текстом джерела 19 та фото (Джерело 20). Як мешканці села Видерта зберігають пам'ять про трагедію вересня 1943 року? Чому вони це роблять?

★ Як ви вважаєте, чому автор пам'ятника (Джерело 23) обрав саме такий сюжет для зображення дитячої трагедії в історії Голокосту?

★ Розгляньте світлини із зображеннями пам'ятників жертвам Голокосту (Джерела 21–24). Про що свідчить географія цих пам'ятників?

► 20. Фотодокумент

*Учасники мітингу-реквієму на могилі ромів.
2 серпня 2011 року. С. Ведерта, Камінькаширського району, Волинської обл.*

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://monitor-press.com/index.php?option=com_content&view=article&id=624%3A2011-08-12-15-44-56&catid=7

► 21. Фотодокумент

Пам'ятник жертвам львівського гетто

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wik>

► 23. Фотодокумент

Пам'ятник дітям, розстріляним у Бабиному Яру, м. Київ.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://babyn-yar.gov.ua/fotozn>

► 24. Фотодокумент

Пам'ятник жертвам Голокосту в Одесі в районі площі Толбухіна, лютий 2011 року

► 22. Фотодокумент

Пам'ятник жертвам Голокосту в м. Донецьку

[Електронний ресурс]. —
Режим доступу: <http://ru.wikipedia>

[Електронний ресурс]. —
Режим доступу: <http://viknaodessa.od.ua/?vandalizm>

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Чому стала можливою Волинська трагедія?
 Чи можна уявити собі інший розвиток подій?
 За яких умов?

Основні поняття, ідеї: українсько-польський конфлікт, Українська повстанська армія, Армія крайова, етнічні землі, історична пам'ять

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–2

- ★ В чому суть Волинської трагедії?
- ★ Якими причинами зумовлений українсько-польський конфлікт? Як ви вважаєте, чи доречно шукати причини конфлікту в довоєнних взаєминах українців та поляків? Відповідь обґрунтуйте.

► 1. Історична довідка

На основі історичних досліджень Ігоря Іллюшина, Ярослава Грицака

Волинська трагедія («Волинська різанина») — один із кривавих епізодів українсько-польського конфлікту часів Другої світової війни на Волині.

Навесні 1943 року Крайовий провід Організації українських націоналістів на Волині прийняв рішення про вигнання місцевих поляків.

На той час українці складали близько 80 % населення Волині, поляки — 15 %. Обґрунтовувалося таке рішення необхідністю перешкодити планам польських провідних політичних сил повернути повоєнній Польщі західноукраїнські землі, а також покарати частину місцевих поляків за співпрацю з гітлерівцями, за допомогу радянським партизанам (останні нерідко робили місцеве польське поселення своїми продовольчими базами), та за вбивства польськими партизанами українських громадських діячів на Холмщині.

Спочатку акції мали поодинокий характер і були спрямовані проти польських співробітників гітлерівської адміністрації. Поступово вони набрали масового характеру і поширилися на всю польську сільську людність. 11–13 липня 1943 року загони УПА (Українська повстанська армія) майже одночасно атакували понад 100 польських поселень. Після цього командування Армії крайової Волинського округу, щоб протидіяти загонам УПА, почало створювати власні партизанські загони, а також скерувало офіцерів і рядових бійців кадрового складу АК (Армія крайова) організовувати в польських поселеннях бази самооборони. Переважна більшість осередків польського опору не витримали натиску загонів УПА і були знищені. Тільки небагатьом полякам вдалося евакуюватися до міст під охорону німецької адміністрації. Поляки втікали через кордон до Генеральної губернії або погоджувалися на добровільний виїзд на роботу до Німеччини. Вистояти у боях проти українських збройних формувань вдалося тим польським базам

самооборони, які були чисельними (по кілька тисяч осіб) та отримали значну матеріальну підтримку від командування АК у вигляді зброї, амуніції й добре вишколених військових, а також тим, яким допомагали радянські партизани (переважно у лісистих східних та північних районах Волині). Так само АК розпочала каральні акції щодо українського цивільного населення. Взаємна польсько-українська різанина з Волині поширилася згодом на Галичину та інші сусідні території. Однак там вона не мала такого масового характеру, як на Волині.

За польськими підрахунками, під час Волинської трагедії з польського боку загинуло щонайменше 35 тис. осіб (переважно польських селян), з яких 18 тис. — зі встановленими прізвищами. З українського боку загинуло до кількох тисяч осіб. В Україні подібні підрахунки робилися лише на рівні окремих сіл. Згідно з цими підрахунками втрати з українського боку були втричі меншими.

Події 1943 року на Волині залишаються предметом гострої польсько-української дискусії, яку ведуть фахові історики, політики, громадські діячі. Найвищої гостроти вона досягла навесні-влітку 2003 року, у 60-річницю цих подій. Позиції обох сторін важко однозначно узагальнити: насправді, й українське, й польське суспільство є поділеним щодо оцінки волинських подій, водночас значна частина населення про ці події знає мало або взагалі є байдужою до них. Можна, однак, визначити спектр цих поглядів. На одному його полюсі — поляки (переважно, репатріанти із Західної України та їхні нащадки), які вважають Волинську трагедію актом геноциду проти польського населення, вину за яку несуть українці та український націоналізм й відмовляються визнавати польську частку вини. На протилежному полюсі — українські націоналісти, в уяві яких Волинські події — справедлива відплата за історичні кривди, яких зазнали українці від поляків і влади упродовж декількох століть, а особливо у міжвоєнній Польщі. Посередині є польські й українські ліберальні середовища (як от редакція наймасовішої у Польщі «Газети Виборчої» та редакція київського видання «Критика» або львівського журналу «Ї»), які закликають до визнання Волинської різанини як спільної трагедії та визнання вини і з польської, і з української сторін. Ставлення офіційних кіл обох держав є ближчим до центральної позиції. Виявом цього є офіційне польсько-українське при-

мирнення 11 липня 2003 року під час відкриття пам'ятника у с. Павлівка на Волині за участю президентів Леоніда Кучми та Александра Квасневського.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 2–3

★ Які методи використовували представники українських національних сил, будуючи взаємини між українцями та поляками навесні 1943 року (Джерела 2, 3)?

★ Які наслідки могли мати такі вимоги та звернення?

★ З чим не погоджуєтеся? Обґрунтуйте свій вибір у цих випадках.

► 2. Офіційний документ

Із доповідної записки начальника оперативної частини радянського партизанського загону

Доводжу до відома, що 20.03.43 р. від гр. с. Корецька Гута Бачинського Леона отримано мною наступні дані, а саме:

1. 13.03.1943 р. в х. Новинах Людвипольського р-на бульбовці (Українська повстанська армія отамана Бульби Боровця (УПА(о)Б-Б), з літа 1943 року Українська народно-революційна армія (УНРА — *прим. ред.*) проводили загальні збори на квартирі Котвицькій, на які запросили польське населення села. Просили поляків вступати до бульбовської банди. А також вимагали, щоби все польське населення здало їм зброю.

Доповідач бульбовець заявив полякам, що поляки живуть на українській землі, тому повинні, скоріше є залежні і виконувати розпорядження бульбовців — хто буде проти цього, того буде знищено.

2. Селами Людвипольського (Дережнянского — *прим. ред.*) районів бульбовці здійснюють погроми польського населення, грабують подорожуючих поляків, розкидають листівки на зразок: «Бий жида, ляха, кацапа, німця, мадяра» і т.д. під гаслом «Хай живе самостійна Україна, Слава Україні, Слава героям».

Сергійчук В. Поляки на Волині у роки Другої світової війни. Документи з українських архівів і польські публікації [Текст] / Володимир Сергійчук. — К.: Українська видавнича спілка, 2003. — С. 121–122.

► 3. Офіційний документ

Із відозви проводу ОУН (Волинь і Полісся) до польського населення 18 травня 1943 року

<...> У теперішній час наша адміністрація полишила свої пости, щоб німці не мали доступу до наших сіл і не могли б нас нищити, як це було досі. Ви першими добровільно зголосилися зайняти її місце і допомагаєте німцям проводити їхню бандитську роботу. Зараз ви є сліпим знаряддям в німецьких руках, яке спрямоване проти нас. Але пам'ятайте, якщо польська громадськість не вплине на тих, котрі пішли в адміністрацію, поліцію та інші установи з тим, щоб вони їх полишили, то гнів українського народу виллється на тих поляків, які мешкають на українських землях. Кожне наше село, кожна наша жертва, що будуть з вашої вини, відіб'ються на вас <...> Поляки! Опам'ятайтеся! Повертайтеся до дому. Ті, котрі зараз служать і допомагають німцям, ще можуть повернутися, але завтра буде пізно. Хто буде і надалі служити та допомагати ґестапо, того не мине заслужена кара.

Дрозд Р. Навколо причин антипольської акції ОУН-УПА в 1943–1944 роках [Текст] / Роман Дрозд // Незалежний культурологічний часопис «І». — 2003. — № 28: Волинь 1943. Боротьба за землю. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/drozd.htm>.

► 4. Свідчення очевидця

Тереза Ожеховська, полька, с. Гута Степанська на Волині

«Одинадцятирічною дівчинкою я блукала самотньо чужими, спустошеними помешканнями, хатами, стайнями, а тим часом польські

ЗАВДАННЯ ► Джерела 4–5

★ Ознайомтеся із спогадами юних очевидців українсько-польської трагедії 1943–1944 років (Джерела 4, 5).

★ Якою була помста українців та поляків один одному? Яким чином це відбувалося? Що у таких діях вас вразило найбільше?

★ Як ви вважаєте, чому полячка Тереза Ожеховська та українка Ганна Рой в деталях запам'ятали події, свідками яких вони були ще в дитинстві? Що об'єднує їхні спогади?

родини, які там жили раніше, утікали до міст, рятуючись від смерті, яка шаліла у вигляді ножа, сокири, коси.

Пам'ятаю, як взимку, інстинктивно рятуючи життя, із стодоли, котра стала моєю криївкою, я втекла в поля — безкраї, рівнинні, а отже й безборонні, простори. Там я заснула на голій землі, прикрита лише падаючим снігом. У темноті ночі мене розбудили людські крики, переплетені стогонами, виттям і гавканням собак, ревінням худоби, іржанням коней, тріском палаючих сільських будинків. Заграви пожеж осліпили мене. Небо наді мною розверзлося мінливими від вогню й диму кольорами. Ця ява, ці звуки доводили до божевілля. Отож, замість віддалитися від місця смерті, гнана страхом, я бігла просто перед себе і натрапила на одне з обійсть палаючого села, де на власні очі побачила

рубання живих тремтячих тіл, роздирання дітей на шматки.

Ледь я встигла вскочити у стіг соломи, тікаючи від чоловіка з косою, коли відчула уколи вістрям у різних місцях мого тіла — під носом, в ногу, в палець на руці; до сьогодні у мене zostалися рубці. Через брак повітря, задихаючись від диму (не знаю, як довго у тій холодній ямі під соломою я напереміну плакала, спала, може, мліла), я вибралася зі стогу. Мені було уже все одно, що зі мною станеться. Я почала йти вперед, мені видавалося, що навкруги панувала темрява. Тоді я почула голоси, які ніби кликали мене, відкрила очі й побачила на дорозі військовий автомобіль, повний солдатів. Дві постаті зістрибнули і попрямували до мене. Я пішла назустріч, змирившись зі смертю. Виявилось, що це були угорці, котрі збирали польських недобитків, аби під охороною відвезти нас у Станіслав».

Спогади учасників польської самооборони с. Гута Степанська на Волині про події 16–18 липня 1943 року [Текст] // Незалежний культурологічний часопис «І». — 2003. — № 28: Волинь 1943. Боротьба за землю. — С. 105–106. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/spohady-pol.htm#1>.

► 5. Свідчення очевидця

Ганна Рой, українка, мешканка с. Охнівка, Волинь

«Це було 12 лютого 1944 року <...>. Кругом палали села, а в нас, Богу дякувати, було в селі більш-менш спокійно, хоча вже кілька разів навідувались поляки з Білина, грабували і навіть вбивали людей. Біда, страх зближують, еднають люд, і ми, селяни, сходились до якоїсь хати по кілька родин на ніч <...>. І цього вечора з сином Іванком, якому було вісім років та шестирічним Сергійком я з чоловіком пішли до сусіда Млинару Якова <...>. Було вже за північ <...>. Коли чую, від агронома біжать люди, якісь голоси, рух <...>. «Вставайте та втікайте. Швидше!». В одну мить чоловіки, хлопці, підлітки вискочили з хати з білими ряденцями, які кожний мав при собі аби на снігу накритись і зілзяться з білим снігом. Діти так швидко не повставали і поки я їх

розворушила, то поляки вже тут. Жінки — хто під ліжко сховався, хто в запічок, а моя мама з онуками хотіла вискочити надвір, аж в хату вскочив поляк з лопатою в руках і маму вдарив лопатою по голові, вона впала <...>. На подвір'ї був колодязь і всіх до нього зігнали, а тоді поляк настромив дівчинку на вила-двійчата <...> і підніс та кинув в криницю, а тоді і восьмирічну Христину Мазур жбурнув в криницю за першою дівчинкою <...>. Це пройшло дуже швидко, всі заціпеніли, а нападники вирвали з рук безтямної матері шестирічного Василька, рідного братика Христини Мазур і теж кинули у колодязь.

І тут моя мама впізнала одного поляка в темноті снігової ночі, що був родом з Охнівки і лише проживав на другій вулиці та крикнула: «Вікторцю (так кликали поляка), що то ви робите?». Цей відвернувся і крикнув по-московськи: «Женщин і дітей не трогать!». Тут же підійшов ще один і сказав: «Не руш кобете з децьми!».

Коли грабіжники та бандити все пограбувавши, що тільки можна, пішли і поїхали, ми зайшли в хату. Не було вікон, виламані двері, окрім соломи, на землі не було нічого. Холодно, весь час чути глухий стогін з криниці. Почали повертатися з поля хлопці та чоловіки. Знайшли ліца (віжки), прив'язали до кошика і спустились в колодязь.

— Синок! — кричав Петро Мазур в криницю.

— Васильку! Сідай в кошик і тримайся за ліца.

Потихеньку витягли з чорного провалля сина Петра Мазура, шестирічного Василька. Ще витягли побитого, покаліченого коловоротом військовополоненого, який сказав, що обидві дівчинки мертві <...>.

В цю ніч до 80 людей було вбито і замордовано поляками в Охнівці».

Спогади українців про події 1943–44 рр. у Володимир-Волинському районі Волинської області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://seloukr.narod.ru/spohady12.htm>.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 6–10

★ Які методи використовували представники українського та польського народів в боротьбі один проти одного (Джерела 6, 7, 8, 9, 10)?

★ Що в цих методах домінувало:
а) бажання помсти,
б) намагання розв'язати конфлікт і відновити мирне співіснування,
в) прагнення вислужитися перед окупантами,
г) збагачення за рахунок інших?
Свій вибір обґрунтуйте.

★ Яку роль у польсько-українському протистоянні відігравала третя сторона — німецькі окупанти (Джерела 8, 9)?

★ Як ви вважаєте, чи мало б місце таке протистояння за умови, якщо на цих територіях не було б війни? Відповідь обґрунтуйте.

★ У доповідній записці (Джерело 10) не названо паліїв та убивць. Чи здогадається гебітскомісар, якому скеровувалася доповідна, хто за національністю жертви та винуватці трагедії?

► 6. Свідчення очевидця

Леон Карлович, вояк 27-ої Волинської піхотної дивізії АК

«Коли ми наближались до українських сіл, нам було суворо заборонено розмовляти по-польськи. Ми вдавали їхній загін <...>. Одного разу, коли ми минули село, у якому мешкали українці <...>, до нас підійшов український підліток років п'ятнадцяти і став наполегливо проситися, щоб ми забрали його зі собою. Прагнемо вступити до Української Повстанської Армії <...>. Поручник «Яструб» <...> з ненавистю зиркнув на хлопця. Коли ми знову зупинилися на широкій галявині посеред густих верболюбів, а хлопчина й далі не вгамовувався і просив дати йому зброю, поручник коротко перемовився з

іншими офіцерами, після чого кивнув головою «Штахеті» і, здається, «Крукові» <...>, які схопили неповнолітнього різуну за комір і штовхнули поперед себе.

— Іди! Дістанеш по заслугі! — крикнув котрийсь із них.

Я побачив, що на обличчі українського хлопчини з'явився жах, і відвернувся <...>. Його завели у гущавину верболозів. Невдовзі мені здалося, що прозвучав якийсь звук, так наче хтось плеснув у долоні <...>. Ті, що його супроводжували, незабаром повернулися (коли ми вже рушили), але вони були без хлопця. Не пішов із нами «різати ляхів».

Мотика Г. Польська реакція на дії УПА: масштаб і перебіг каральних акцій [Текст] / Гжегож Мотика // Незалежний культурологічний часопис «Ї». — 2003. — № 28: Волинь 1943. Боротьба за землю. — С. 48. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/motyka2.htm>.

► 7. Офіційний документ

**Витяг з інформаційного звіту ОУН про відплатні акції
на поляків в Острозькому районі**

7 грудня 1943 року

Друг Шпак зголошує, що вночі з 2/ХІІ — 3/ХІІ — 43 р. районним С. Б. та сотнею друга Цимбала був зроблений напад на м. Остріг. Напад цей дуже добре вдався. Забрали більше 40 шт. свиней, 3 коней, 12 шт. рогатої худоби, понад 20 шт. невиправлених шкір, зліквідували дві лядцькі кублі (9 осіб) та спалили два житлові будинки. Все це майно передали для господарчого в підрайоні. На другий день після цього нападу ляхи спалили в м. Острозі <...> кілька українських житлових будинків.

Державний архів Рівненської області. — ФР-30. — Оп. 2. — Спр. 22. — Арк. 25.

► 8. Із таємного повідомлення до українського штабу партизанського руху

11 липня 1943 року

**Начальнику Украинского штаба партизанского движения
тов. Строкач.**

В мае месяце немецкие солдаты в Пафаловке за 8 кг сала продали полякам один ручной пулемет. 30 июня продали еще один ручной пулемет.

Немецкое командование никаких мер не принимало, считая, что пулеметы будут против партизан. Но польская группа боевых действий с партизанами не вела, а относится хорошо.

11.07.43. Бегма, Тимофеев.

Сергійчук В. Поляки на Волині в роки Другої світової війни. Документи з українських архівів і польські публікації [Текст] / Волидимир Сергійчук. — К.: Українська видавнича спілка, 2003. — С. 193.

► 9. Свідчення очевидця. Анонімний поліцейський

1 червня 1942 року був створений польський батальйон поліції, так званий Schutzmannschaftsbataillon 202. То мав бути батальйон польської поліції в одностроях, згідно з анонсом, який ми вичитали в газеті, де було сказано: чоловіки від 18 до 30 років можуть зголошуватися до польської поліції в Кракові. Однак нас завербували до Дембці і поселили в кошарах в таборі 44/SS (Truppenuebungsplatz d. Waffen SS) і до кінця нашого перебування в таборі нам брехали, що нас навчають на польських поліцейських <...>.

Після приїзду до Дембці ми відразу зрозуміли, що нас навчають для боротьби проти партизанів, але відмовлятися було вже пізно <...>.

Через два тижні батальйон виїжджає до Луцька. В Луцьку поляки приймають нас із справжнім ентузіазмом. Розповідають нам про терор українців. Розповідають, що німці численним делегаціям поляків, які скаржаться на українців, відповідають уже цілий рік, — «Прийдуть ваші, будуть вас захищати».

Наступного дня вирушає від нас одна чота. Приходимо на двір кошар до наших колег, котрі уже чекають на нас. Це мішанка селян різного віку в цивільному одязі, фатально озброєних, які палають ненавистю до українців за їхні злочини. Коротка промова лейтенанта одразу припала нам до серця. Він каже: «Не стріляйте в невинних людей, але знайте, що на селі кожен українець — бандит, чи жінка, чи дитина». Отож, пам'ятаючи про його слова, ми чинимо спустошення в селі, кожного українського селянина ми вивели і застрелили. Це все нічого у порівнянні з лейтенантом. Він не віддає жодних наказів, тільки особисто стріляє українців, прагнучи перевершити нас усіх.

ДОВІДКА
Анонімний автор, поліцейський-поляк на німецькій службі (батальйон польської «зеленої» поліції Schutzmannschaftsbataillon 202), написав цей текст у березні 1944 р. у Львові для потреб польського антикомуністичного підпілля (Східне Бюро при Департаменті Внутрішніх справ Делегатури Уряду в Краї).

З анонімого «Повідомлення поліцейського» (назва публікаторів Гжегожа Мотики і Марка Вежбіцкого) [Текст] / [перекл. А. Павлишина] // Незалежний культурологічний часопис «І». — 2003. — № 28: Волинь 1943. Боротьба за землю. — С. 299–300. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/policija.htm>.

► 10. Із доповідної записки голові управи Острозького району (Рівненщина) І. Мотренка

30 червня 1943 року

До pana Гебітскомісара в Рівному.

На підставі донесень старостів сіл Остріжського району подаю до відома:

1. с. Гремяче — в ніч з 29 на 30.06.43 року о 12-тій год. ночі погоріли будинки таких громадян с. Гремячого:

1) на хуторах Гремячський у Ліхтанського Антона згоріла клуня;
2) на хуторі коло Песчанки у Красницького Станіслава згоріли всі будинки;

3) на Грозовському Корчунку у Бурковського Адольфа згорів хлів;
4) на Грозовському Корчунку у Бурковського Романа згоріли клуня і хлів;

5) на Грозовському Корчунку у Міхалевського Цезарія згоріли клуня і хлів.

2. с.Плоска — дня 29.06.1943 року в відлеглості від центру села Плоска — 3 кілометри знайдено в картоплі забиту жінку Міжвінську Міхеліну, за національністю польку, яка була забрана озброєними людьми вночі і дня 28.06.1943 р.

3. с.Дерев'янче — в ніч з 29.06.1943 року згоріли будинки гр. с. Дерев'яного Цимбальської Броніслави — хата і клуня та Цимбальської Юлії — клуня.

4. с.Білашів — в ніч з 29 на 30.06.1943 року згоріла клуня у Мартиновського Андрія.

Голова району (Мотренко)

Державний архів Рівненської області. — ФР-22. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 26.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 11–12

- ★ Опрацюйте Джерела 11 і 12. Порівняйте їхній зміст.
- ★ Що спонукало керівні органи національних організацій майже одночасно (липень 1943 р.) звернутися із відозвами до українського та польського народів?
- ★ Що, на думку національних провідників, об'єднує українців та поляків?
- ★ Які звинувачення один проти одного використовують національні провідники? Що в них спільного?
- ★ Відшукайте в тесті звернень фрагменти, які неприйнятні для сторін, до яких вони спрямовані.
- ★ Як ви вважаєте, які наслідки могли мати ці звернення: а) сприяли припиненню міжнаціональної боротьби; б) посилювали міжнаціональну конфронтацію; в) започаткували мирні переговори щодо врегулювання конфлікту? Обґрунтуйте обраний варіант відповіді.

► 11. Із звернення ОУН до поляків

Липень 1943 року

Поляки!

Наближається вирішальна мить нинішньої війни, розпочатої загарбницькими Берліном і Москвою, яка ведеться задля уярмлення вільних народів <...>.

Однакове становище, спільні вороги і спільні цілі <...> повинні б скерувати обидва народи <...> до спільної боротьби в одних лавах супроти імперіалістичних загарбників <...>.

Дивним і незрозумілим є факт, що сьогодні, коли польський народ стогне у ярмі німецького нападника і коли Росія також планує нову окупацію Польщі, польські імперіалістичні керівники проголошують безжалісну війну українському народові, відмовляючи йому в праві на власне державне буття.

Чого прагнуть польські провідники?

На підставі різних їхніх видань <...> можна ствердити, що тут ідеться про Західно-Українські Землі, які вони називають «Нашими Східними Землями». Однак при цьому дехто з них поширює це поняття також і на східні українські землі, аж до ріки Дніпро включно.

Усі ці терени, як вони вважають, мали б бути включенні до польської держави <...>.

Українського характеру Західної України ніхто заперечити не може, бо ж тут у переважній більшості мешкає українське населення. Поляки створюють незначну меншину, і то переважно у містах. Коли польські імперіалісти на підставі цього факту вимагають приєднання Західної України до Польщі, то це рівнозначно, коли б ми претендували на усе Краківське воєводство через те, що там також мешкають українці.

<...> На жаль, цієї нашої позиції не хочуть зрозуміти польські імперіалістичні провідники. Вони не визнають права української нації на власну державу, вони закликають польські маси до війни з українською нацією. Вони навіть використовують німецького окупанта з метою знищення української нації. Польські Sonderdienst, Bahnschutz, Biegeschafft, польські фольксдойчі допомагають німцям поневолювати український народ <...>. Польські боївки на Холмщині, Підляшші, у Галичині, на Волині провокують німців до протиукраїнських акцій, стають німецьким знаряддям у боротьбі проти української нації. Якщо внаслідок цього доходить до взаємних сутичок між українським та польським населенням, німці задоволено потирають руки.

<...> Водночас ми не допустимо, аби польські імперіалісти поневолили хоча б частину українських земель <...>.

Ми не хочемо нікого з вас поневолювати. На території української держави залишаться тільки ті з вас, хто добровільно освідчить, що хоче zostатися. Ми гарантуємо їм цілковиту свободу, безпеку та рівні права, такі ж, як і в усіх громадян української національності.

Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів [Текст] : у 3 х т. / Микола Сивіцький. — К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2005. — Т. 2. — С. 179–183.

► 12. Із відозви Краєвої Політичної Репрезентації до українського народу

30 липня 1943 року

Війна закінчується. Уже близький триумф справедливості над наругою та насильством <...>.

Українська громадськість, на жаль, <...> пішла у більшості іншою дорогою, аніж поляки: дорогою співпраці з окупантом <...>. Однак уже перші місяці війни продемонстрували, що ця «співпраця» полягає у сліпому послуху та допомозі окупантові у його боротьбі з Польською Нацією та Державою <...>.

<...> Але акти подальшої співпраці з німцями, акти жорстокостей і гвалтів, завдані останнім часом українцями польському населенню на східних землях Р[ечі] П[осполитої], підбурювані окупантами, а часто і з власної ініціативи, і далі поглиблюють провалля поміж Польською та Українською Націями <...>.

<...> Як Краєва Репрезентація Польської Нації, ми звертаємося до Вас у цю історичну мить: зійдіть із хибного шляху; порвіть з принизливою для вас залежністю від окупанта; засудіть звірства масових убивств, які чинить над польським населенням Волині українське населення, під'юджуване німцями і більшовиками; негайно припиніть усі українські дії, спрямовані супроти Польських Нації та Держави; засудіть набір до української дивізії та протидійте йому; створіть разом з нами солідарну самооборону від винищувальних акцій окупанта та діяльно виявіть вороже до нього ставлення з боку Української Нації <...>.

Ми маємо спільних ворогів, тому станьте поряд з нами до боротьби з ними.

Ми розуміємо і цінімо прагнення Української Нації до створення Незалежної України. Однак освідчуємо, що не відмовимося від східних земель Речі Посполитої, у південній частині якої одвіку мешкають

поляки поруч з українцями, де Польська Нація упродовж століть чинила велетенський цивілізаційний та економічний внесок <...>. Отож ми ґарантуємо на цих землях повний і вільний розвиток українського населення на засадах свободи та рівності громадянських прав і обов'язків.

Відозва Краєвої Політичної Репрезентації до українського народу [30 липня 1943 р.] [Текст] // Незалежний культурологічний часопис «І». — 2003. — № 28: Волинь 1943. Боротьба за землю. — С. 78–79. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/vidozvy.htm>.

ЗАВДАННЯ ► Джерело 13

★ Про що свідчить статистика, наведена в Джерелі 13? Чому вбивцями мирного населення виявилися представники різних народів?

► 13. Мовою статистики

Списки жителів Турійської сільської ради Волинської області, які загинули від рук гітлерівських окупантів, оунівців та польських націоналістів у 1943–1944 роках. 1944 рік

№ з/п	Прізвище, ім'я, по батькові	Рік народження	Рік смерті	Записи (як загинув)
1.	Жданевич Дарія Харитонівна	1941	1943	убита німцями
2.	Жданевич Алла Максимівна	1941	1943	убита бандою УПА
3.	Жданевич Лідія Іванівна	1922	1943	убита бандою УПА
4.	Жданевич Борис Іванович	1925	1944	убита бандою УПА
5.	Мілевська Єфимія Петрівна	1903	1943	убита бандою УПА
6.	Логвинович Микола Павлович	1895	1943	убитий польськими націоналістами
7.	Муравський Микола Павлович	1922	1942	убитий німцями
8.	Лопущевський Василь Іванович	1924	1943	убитий польськими націоналістами
9.	Шарунович Феофіл Олександрович		1943	убитий польськими націоналістами
10.	Невелич Антон Дмитрович		1944	убитий німцями
11.	Невелич Петро Антонович		1944	убитий німцями
12.	Невелич Ольга Миколаївна		1944	убитий німцями
13.	Глушук Віктор Єрофейович	1910	1942	замордований бандою УПА

Державний архів Волинської області. — ФР-164. — Оп. 3. — Спр. 38. — Арк. 17.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 14–15

★ Як сучасники вшановують пам'ять загиблих в українсько-польському конфлікті 1943–1944 рр. (Джерела 14, 15)?

★ Про що свідчить перепоховання останків тіл поляків на території Волині (Джерело 15)? Хто, на вашу думку, брав участь у перепохованні?

14. Фотодокумент

Пам'ятник загиблим полякам на Волині в Гуті Рудій (Холмищина, Республіка Польща)

[Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/20596>

Пам'ятник жертвам українсько-польського конфлікту 1943–1944 рр. с. Гончий Брід, Волинська область

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://volga.lutsk.ua/ukr/rubrics/memory/1272/>

15. Фотодокумент

Перепоховання поляків, що загинули внаслідок українсько-польського конфлікту 1943 року. с.Острівки, Любомльський р-н, Волинської обл. серпень 2011 р.

[Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://vidomosti-ua.com/volyn/31242>

16. Із спільної заяви президента України Леоніда Кучми та президента Польщі Александра Кваснєвського. Липень 2003 р.

Ми не можемо змінити цієї історії, ані її заперечити. Не можемо її замовчати, ані виправдати. Натомість ми повинні знайти в собі відвагу сприйняти правду, щоб злочин назвати злочином, оскільки лише на повазі до правди можна будувати майбутнє.

Керуючись переконанням, що добросусідським українсько-польським відношенням не зашкодить оприлюднення навіть найбільш болючих фактів з нашого минулого, пам'ятаючи трагічні події на Волині, Холмщині, Східній Галичині, від імені українського і польського народів Президенти України і Республіки Польща:

- віддають найглибшу шану жертвам кривавих братовбивчих конфліктів, а також висловлюють співчуття їхнім родинам;

- поділяючи біль родин жертв, вважають за необхідне продовжити спільний пошук історичної істини про трагедію на Волині і здійснення

ЗАВДАННЯ ► Джерело 16–19

★ Про що свідчить спільна заява президентів України та Польщі (Джерело 16)? Чому важливо «продовжити спільний пошук історичної істини про трагедію на Волині» та публічно морально засудити злочини, вчинені проти українського та польського народів?

★ Який шлях до примирення в українсько-польському конфлікті пропонують сучасні науковці, громадські діячі (Джерела 17, 18, 19)?

★ Якої точки зору дотримуєтеся ви? Обґрунтуйте свій вибір.

★ Як ви зрозуміли вислів польського історика: «...рана має шанс загоїтися, і тільки шрам залишається назавжди» (Джерело 19)?

публічного морального засудження виконавців злочинів, вчинених проти українського та польського народів;

- рішуче і однозначно засуджують злочини, вчинені у минулому проти наших народів, висловлюючи глибоке переконання, що жодна ідеологія, жодні політичні інтереси і рахунки за кривди з попередніх десятиліть не можуть бути виправданням злочинів, застосування принципу колективної відповідальності, а також помсти у відносинах між народами.

Схиляючи голови перед жертвами злодіянь та всіх трагічних подій, що мали місце в спільній історії, ми висловлюємо переконання, що взаємне прощення буде першим кроком до повного примирення молодих поколінь українців і поляків, які повністю увільняться від упереджень трагічного минулого. Ми глибоко цінуємо і поділяємо кожне слово, яким прощають, і слово, яким просять прощення, коли воно йде від душі.

Про примирення — в 60-ту річницю трагічних подій на Волині: спільна заява Президента України і Президента Республіки Польща [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://postup.brama.com/usual.php?what=11890>.

► 17. Погляд сучасника

Тарас Возняк, головний редактор незалежного культурологічного часопису «І»

<...> взаємного вибачення наших президентів не достатньо для того, щоб врегулювати власні стосунки між двома народами. Це може, щонайбільше бути тільки початок, тільки моральний приклад. Натомість і українське, і польське суспільства повинні провести ревізію своїх поглядів на цю трагедію. Причому <...> ревізію повинні провести обидва суспільства. В Польщі уже встановився стереотип, що поляки були виключно жертвами, натомість українці були тими, що вчинили цей акт щодо поляків.

<...> Таку саму ревізію повинно провести й українське суспільство. По-перше, воно повинно озброїтись якимось знанням — просто дізнатися, що таке було. Бо для більшості населення України це абсолютне новітнє відкриття. Або, друге, воно повинно, особливо на Західній Україні, провести ревізію того, як ми бачимо власну історію. Що історія не є тільки білою або чорною, дуже часто вона є змішаною

Волинська трагедія 1943 року. Яким має бути український крок до примирення з Польщею [Електронний ресурс] // Незалежний культурологічний часопис «І». — Режим доступу — <http://www.ji-magazine.lviv.ua/dyskusija/volyn/analitik21-05.htm>.

► 18. Погляд сучасника

Мирослав Попович, український історик, філософ

Україна мусить взяти на себе відповідальність за цю трагедію <...>.

Держава має засудити геноцид польського народу і висловити свій жаль з цього приводу. Я не беруся судити, в який саме спосіб це має бути зроблено, але переконаний, що своє ставлення до злочину, який був скоєний, зобов'язані висловити і Верховна Рада, і Президент <...>.

Ми як українці маємо оцінити свої вчинки. Ті криваві події є частиною історії нашого народу <...>.

Попович М. Це має бути спокутою гріхів перед власною совістю [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. — № 6. — 15 лютого 2003. — Режим доступу — <http://www.zn.kiev.ua/op/show/431/37672>.

► 19. Погляд сучасника

Леон Попек, доктор історії Інституту національної пам'яті Республіки Польща

Пригадую, як 1990 року ми вперше поїхали до Острувек (Волинь, Україна, — прим. Ред.). Коли стояли над братською могилою в Устражицях, де поховані 243 жертви, туди прийшли місцеві українці. Зненацька хтось із наших почав говорити: «Це ви нас знищили, ви нас звідси вигнали!...». Тому що була в людях така запеклість, злість, вони стільки років тримали в собі той страшенний біль <...>. Я тоді подумав: «Боже, рятуй!». Гадав, що дійде до бійки. Через стільки років виникне нове протистояння.

І раптом від українців ми почули слова: «Вибачте нас!». Їх сказали прості люди, хоча це не вони вбивали. Вони сказали: «Простіть! Що було, то було. Зараз ми запрошуємо вас на чай».

Це не одноразовий акт — сказати «вибачаємо». Це потребує часу, років розмов, контактів з обох боків. Але це необхідно робити, не можна проблему «змітати під килим». Зі скалкою рана гниє, не гоїться. А якщо витягнемо скалку зла, рана має шанс загоїтися, і тільки шрам залишиться назавжди.

Польський погляд на «Волинську різанину»: Леон Попек [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://history-ua.livejournal.com/330989.html>.
[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/svoboda-slova/pamjat/45980>

ДОВІДКА

Леон Попек, доктор історії, архівіст, випускник Люблінського католицького університету, співробітник Інституту національної пам'яті (Відділення Люблін), з 1992 року голова Товариства друзів Кременця і Подільської землі в Любліні. Організатор виставок, присвячених історії Волині. Автор і співавтор 21 книги і більше 180 статей, присвячених переважно волинській тематиці.

§ 3.4. «І поки живе мова — житиме й народ»

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Яку роль у багатоетнічному суспільстві відіграє мова?

Основні поняття, ідеї: державна мова, двомовність, мова як засіб спілкування, мовна культура, мовна ідентифікація, національна мова, русифікація

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–2

*** Яку роль у житті суспільства, згідно міркувань І. Огієнка, відіграє мова?**

► 1. Міркування Івана Огієнка

Мова — це наша національна ознака, в мові — наша культура, ступінь нашої свідомости.

Мова — це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється в певній культурі, в певній традиції. В такому разі мова — це найясніший вираз нашої психики, це найперша сторожа нашого психичного я <...>.

І поки живе мова — житиме й народ, яко національність. Не стане мови — не стане й національності: вона геть розпорушиться поміж дужчим народом <...>.

От чому мова завжди має таку велику вагу в національному рухові, от чому ставлять її на перше почесне місце серед головних наших питань.

Тому й вороги наші завжди так старанно пильнували, аби заборонити насамперед нашу мову, аби звести та знищити її доценту. Бо німого, мовляв, попхаєш, куди забажаєш <...>.

Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / Іван Огієнко. — К., 1918. — С. 239–240.

Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культ. життя українського народу / Іван Огієнко. — Репринт. відтворення вид. 1918 р. — К.: Абрис, 1991. — 272 с.: іл.

Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культ. життя українського народу / Іван Огієнко. — К.: Довіра, 1992. — 139 с.: іл.

► 2. Погляд дослідника. Гіроакі Куромія

У Донбасі говорили багатьма мовами, проте основними були російська й українська. Донські козаки розмовляли «козацькою мовою», російською з елементами української і татарської. У містах основною мовою була і є російська, як писав у дореволюційні роки про Луганськ меншовицький активіст Георгій Денік: «Мене вразив той факт, що в самому Луганську я не почув ані слова по-українському. Коли я йшов у квартали, де жили робітники, а я робив це досить часто, ніхто не розмовляв українською. Зате коли я зустрічав неробітників, селян чи міщан, мені іноді було важко порозумітися з ними. Існував вражаючий

ЗАВДАННЯ ► Джерела 2–8

★ Що впливало на вибір мови спілкування людей у повсякденному житті? Які чинники вплинули на цей вибір (Джерела 2–8)?

★ Чому так суттєво відрізнялася мова українських міст і сіл (Джерела 2, 3, 4, 6, 7, 8)? Що, на ваш погляд, переважало у виборі мови міським та сільським населенням?

★ Визначте особливості мови Теодозії Плитки-Сорохан (Джерело 8). Що для вас у її мовленні є незвичним, застарілим, або важкозрозумілим? Чому? Під впливом яких подій, чинників могло формуватися її мовлення?

контраст між містом та промисловим населенням загалом, і селянством». Деякі менш освічені мешканці Донбасу розмовляли (дехто розмовляє й досі) російсько-українським суржилом, «українсько-російським діалектом». Часто люди в українсько-російських прикордонних регіонах не ототожнювали себе ані з українцями, ані з росіянами, називаючи себе перевертні або перевертыши.

Куromія Г. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки / Гіроакі Куromія. — К.: Основи, 2002. — С. 70–71.

► 3. Погляд дослідника. Наталія Хобзей

Мова завжди віддзеркалювала походження та соціальний статус людини. Відтак мовлення Львова початку ХХ ст. також було різним, не тільки через належність мовців до різних націй, а й до різних соціальних груп. «Інтелігентна верства говорила більш-менш спільною писемною галицькою мовою, а міщанська верства <...> полонізувалась, говорила зіпсутим через мовний вплив говором». Однак <...> всі розуміли таку мову, хоча не обов'язково активно її вживали. Тобто, існувала

мовленнєва структура, яка частково належала до кожної з мов — української й польської (багато лексики переймаючи з ідиш).

Хобзей Н. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Наталія Хобзей, Ксеня Сімович та ін. — Л.: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2009. — С. 18.

► 4. Із спогадів І. Зілинського

«Київ має тепер (1911 р. — прим. ред.) біля півмільйона мешканців і є в цілому того слова значенні європейським містом. Не тільки українці, але й москалі звуть його без пересади «перлою між російськими містами» <...>.

На жаль, він тільки зверха такий чарівний і виглядає культурно. Надармо наслухується в тім серці України за чисто українською мовою на вулицях. Скрізь чується лише жаргон, тобто московську мову з «исковерканным малороссийським произношением», хоч правдивих («настоящих») москалів тут порівняно мало: лише трохи чиновників, купців і військо, а gros населення — автохтони «малороси».

Побіч малого гуртка свідомих українців, що відважуються публічно говорити рідною мовою, ще часто можна почути українську мову в устах немногих поляків, що, нехотячи афішуватись публічно зі своєю польською мовою, охотніше говорять по-українськи, ніж по-московськи <...>.

Найприкріше враження зробив на мене 11 літній синок сторожа Івана, що нас супроводжував на сусідню т.зв. Княжу гору, що її закупив і збудував там собі дачу директор Київського музею Біляшевський.

По дорозі говорив до нас хлопець лише ламано по-московськи. Питаю його:

— Хлопче, чому ти не говориш, як твій батько, мати, сестра, а пере-
кручуєш язик?

Він виправдувався, що вже інакше не може говорити. Ходив у шко-
лу в Каневі, там насміялися з нього за «хахляцьку» мову, грозили, а
навіть били, і він тепер говорить страшно попсованою мовою, неначе
відставний солдат.

Зілинський І. Враження з подорожі по Україні літом 1911 р. // Збірник пам'яті Івана Зілинського
(1879–1925): спроба реконструкції втраченого ювілейного збірника з 1939 р. / Іван Зілинський. —
Нью-Йорк, 1994. — С. 531–541.

Довідка

Іван Зілинський (1879–1952) — фонетист і діалектолог. Навчався в українській
гімназії м.Перемешля. Вищу освіту здобував у Львівському (теологічний фа-
культет) та Віденському (філософський факультет) університетах. З 1904 року
зайнявся дослідженням мови в різних регіонах України. 1911 року здійснив мо-
вознавчу експедицію східною Україною. З 1944 року проживав та працював у
Чехо-Словаччині. Похований у Празі. Праці: «Короткий огляд фонетики україн-
ських говорів», «Фонетичний опис української мови», «Українська орфографія».

► 5. Зі спогадів Докії Гуменної

«Ганя не давала спуску жодному хлопцеві. У школі хлопчачи її
боялися, а не вона когось. Вона й звалась у нас в хаті хлопчуркою, обі-
ясницею. Ганю, де не посій, то вродиться! Отож у мої перші шкільні
роки Ганя водила мене до школи і з школи, обороняла — себто встря-
вала в битву з жиденятами, а я хутчій утікала. То була й її компа-
нія. Отак бючись-бавлячись, навчилася вона говорити по-жидівському.
Тато — небувала річ, але факт! — послав її вчитися жидівської мови
до вчителя-хусида. І так, крім школи, мала Ганя ще лекції жидівської
мови. Це було в душі нашого тата. Він сам прагнув колись вчитися, то
тепер хай хоч дитина вчиться, як має охоту. «Навіщо їй жидівська
мова?» — питалися. — «Але ж, диви, само навчилося, — може навіть
гордився Ганею батько. — Хай, хай, що не вміти, — за плечима не
носити».

Гуменна Д. Дар Евдотії. Іспит пам'яті / Докія Гуменна. — Торонто, 1990. — С. 30.

► 6. Із спогадів Шимона Редліха

«Я пам'ятаю, що зростав серед польської мови. Ті, хто оточував
мене, мали говорити між собою переважно на їдиш, проте з певної при-
чини уперто говорили зі мною польською. Добре пригадую раз у раз
повторюване запитання до мене «Як шумить аероплан?». Мені пропо-
нували імітувати його гуркіт досконалим «польським» розкотистим
звуком «р-р-р-р». Ті, хто говорив на їдиш, звичайно вимовляли його у
горловий спосіб, висміюваний поляками. Моя «польська» вимова звуку
«р» досконала до сьогодні.

Я пам'ятаю себе років трьох-чотирьох. Деякі мої спогади — про
жінок. Я не дуже пам'ятаю мою матір, яка була завжди зайнята в

крамниці. Добре пам'ятаю її молодшу сестру Мальчу, що проводила зі мною багато часу. Тоді їй було двадцять з чимось років, і вона закінчила місцеву польську гімназію. Пам'ятаю, як вона співала мені сучасні польські «хіти» <...>.

Ще однією жінкою початку мого життя була українська няня, яка водила мене гуляти до міського парку. Спогад : вона міцно тримає мене на руках».

Редліх Ш. Разом і нарізно в Бережанах: поляки, євреї та українці, 1919—1945 [Текст] / Шимон Редліх. — К. : Дух і Літера, 2002. — С. 69.

ДОВІДКА

Редліх Шимон (1935 р.н.) — сучасний єврейський історик. Народився у Львові. Дитинство провів в Бережанах. У роки Другої світової війни, коли нацисти масово знищували євреїв, вижив завдяки переховуванню в польській та українській родині. 1950 р. емігрував до Ізраїлю. Закінчив Єрусалимський університет за спеціальністю «Історія та література», Гарвардський університет за спеціальністю «Советологія», в університеті Нью-Йорка вивчав єврейську історію. Сьогодні професор історії університету імені Бен-Гуріона в Ізраїлі.

► 7. Із спогадів Романа Малащука

«<...> майже навпроти школи <...> хатина польської родини. Згадую тому, що син цієї родини (ми її не знали) Янек <...> належав до нашого вакаційного товариства. Навпроти школи жила жидівська родина, що мала крамницю з тютюновими виробами, а їхній син Буньо теж належав до нашого товариства. Не далеко була ще одна жидівська крамниця — мішаних товарів (як тоді це називалося), а їхня найменша донька, Кляра, теж належала до згаданого товариства. І ще недалеко жила одна польська родина, син якої Генік теж був з нами. Розговірною мовою цього нашого ще дуже молодого товариства була, очевидно, виключно українська мова, якою говорило, як я вже згадав, все село.

<...> Село сороки було майже типовим українським селом у тодішній (20-і роки XX ст. — М. В.) Галичині. Таких сіл на нашій землі були тисячі».
Малащук р. 3 книги мого життя: Спомини. Т. 1. Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу / Роман Малащук — Торонто, 1987. — С. 19–20.

► 8. 3 інтерв'ю із Теодозією Плиткою-Сорохан, 1921 р. н. с. Красноїлля, Івано-Франківська обл.

«Коли нас везли до Новосибірська, я дуже простудилася. Коли помер Сталін, у великих бараках провели радіо и позгяняли д'вечеру нас усіх у бараки. Построїли поміж нарами і строго-настрою наказали, шо ни сміємо сісти на нари, маємо пнями стоєти, поки ни скінчитси похоронна процесия у Москві. Але у Москві був день, а на Колимі — ніч. Ми мали простоести ніч, а ек завтра на роботу? Та про це ніхто ни питавси. Від сексотського ока нічього ни сховаєш. Перепало нам тогди добряче и за Кобзар, и за килимок маленький, екий я вишила и почепила над своїми нарами.

Тритцетого жовтня тысяча дев'єтсот п'єтдесет шестого року повернуласи з неволі д'хаті. Паду перед порогом, цілую! Стаю на ноги, обнімаю, цілую одвірки. И шо це зо мнов! Все перед очыма пишло обертом. Зійшлиси дехто з сусидів. Плакалисмо. Одна сусидка Анна зацікавлено

питає: «Але шош гроший багато призарибила?». Шчесливі ви, шо не попали на заробітки зо мнов!

А зараз болит мене, шо за стихії оці. Коби то могла ти записати мою думку неграмотної. Чього ніхто ни згадує, шо забагато пускают ракети? Єкби знали Закон Божий, то поменше би лазили в космос. Серед учених найбирше антихристів. Порухили шари земні, шо самов природов-Богом дано. Наш потік дуже зрубали. Рубати? Нові садити треба! Зрубали, а нового нема. Порядку нема, ни догадають люди неграмотні, шо ни треба нам туда лізти. Дуже єсно, коли місяць є и дуже багато зірочок. Икий цей могутній, великий розум все створив.

Йо, лихо, шо ми дуже покладаємси на екстрасенсів, ворожбитів. Ни дай вам боже їм вірити! Я одних таких вже знала. То єк вин запродав свою душу, він увірений у то, то ти також увіруєши?».

Інтерв'ю записала Савчук Ольга, м. Тернопіль, 28 липня 2009 року

ЗАВДАННЯ ► Джерела 9–12

★ Уважно розгляньте світлини м. Харкова (Джерела 9–12). Зверніть увагу на написи, які є на зображенні. Спробуйте з'ясувати орієнтовний час появи цих світлин.

★ Якою мовою користувалися мешканці Харкова в той час, коли зроблені світлини? Чим був зумовлений їх вибір?

★ Порівняйте Джерела 11 та 12, взявши до уваги те, що перед вами зображення однієї і тієї ж частини вулиці, щоправда побачене фотографами у різний час та спосіб. Які суспільно-політичні зміни відбулися за цей час у країні? Як вони вплинули на мовну політику? Як це зафіксовано на світлинах?

► 9. Фотодокумент

м. Харків

[Електронний ресурс] Режим доступу : <http://kharkiv.dyvy.info/famous/915--xix->.

10. Фотодокумент

м. Харків

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://forum.33bru.com/topic1920364>

► 11. Фотодокумент

м. Харків

[Електронний ресурс] <http://onua.com.ua/11289-foto-starogo-harkova.html>

► 12. Фотодокумент

м. Харків

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://os1.i.ua/3/1/3169148_98f5baac.jpg

► 13. Офіційний документ

Із Постанови ЦК КП(б)У про реорганізацію національних шкіл в Україні

10 квітня 1938 року

Перевіркою встановлено, що вороги народу — троцькісти, бухарінці й буржуазні націоналісти, які орудували в НКО УРСР, насаджували особі національні німецькі, польські, чеські, шведські, грецькі й інші школи, перетворюючи їх в осередки буржуазно-націоналістичного, антирадянського впливу на дітей.

Практика насадження національних шкіл завдавала величезну шкоду справі правильного навчання і виховання, відгороджувала дітей від радянського життя, позбавляла їх можливості приобщатись до

ЗАВДАННЯ ► Джерела 13–17

★ Які чинники визначали мовну політику держави (Джерела 13–17)?

★ Чим історично зумовлене домінування російської мови в Україні? (Джерела 13, 15)?

★ Які з названих нижче тенденцій простежуються у змісті Джерел 13–17?

Вкажіть, у яких документах наявні ці тенденції:

а) в тоталітарних державах привілейованою залишається мова пануючої нації;

б) в тоталітарних державах мовна політика є другорядною і пануюча еліта не надає їй належної уваги;

в) в мовній політиці, як і в будь-якій іншій, використовують засоби примусу;

г) держава прагне гармонізувати мовні взаємовідносини між різними етнічними групами.

радянської культури і науки, не давала можливості надалі набувати освіти в технікумах, вищих учбових закладах.

Виходячи з рішення ЦК ВКП(б), Політбюро ЦК КП(б)У визнає недоцільним і шкідливим дальніше існування особих національних шкіл, особих національних відділів та класів при звичайних радянських школах і постановляє:

1. Реорганізувати особі національні німецькі, польські, чеські, та інші школи і технікуми в радянські школи звичайного типу, а також ліквідувати особі національні відділи, відділення і класи при звичайних школах, технікумах і вузах <...>.

3. Учні особих національних початкових, неповних середніх шкіл, особих національних технікумів і педшкіл, особих національних відділів при них розмістити в сусідніх радянських школах, технікумах і педшколах звичайного типу, забезпечивши їх педагогічними кадрами, підручниками та навчальними приладами.

Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали : довідник : у 2-х ч. / за ред. В. Ф. Панібудьласки. — К. : Вища школа, 1997. — Ч. 2. — С. 255–256.

► 14. Офіційний документ

Із Постанови Раднаркому УРСР і ЦК КП(б)У «Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України»

20 квітня 1938 р.

<...> Виходячи з рішення Ради Народних Комісарів Союзу РСР і Центрального Комітету ВКП(б) «Про обов'язкове вивчення російської мови в школах національних республік і областей», Рада Народних Комісарів УРСР і Центральний Комітет КП(б)У постановляють:

1. З 1 вересня ввести викладання російської мови як предмет по всіх неросійських школах України.

2. Вивчення російської мови почати по всіх початкових школах з II класу, а по всіх неповних середніх школах — з III класу.

3. Встановити такий обсяг знань російської мови для учнів початкових, неповних середніх і середніх неросійських шкіл: <...>

б) учні, що закінчують неповну середню школу (7 класів). Повинні вміти вільно і правильно висловлювати свої думки російською мовою як усно, так і на письмі, мати навички самостійного користування книжкою, яка відповідає їх віку, знати основи російської граматики і синтаксису і на деяких прикладах бути обізнаними з російською літературою;

в) учні, що закінчують середню школу (10 класів), повинні знати основні закони і правила російської мови, вміти вільно читати, тобто

розуміти художню і наукову літературу, усно і на письмі викладати зміст прочитаного і свої думки правильною російською мовою <...>.

Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали : довідник : у 2-х ч. / за ред. В. Ф. Панібудьласки. — К. : Вища школа, 1997. — Ч. 2. — С. 257.

► 15. Офіційний документ

Із таємного наказу командира 4-го армійського корпусу румунського генерала Ф. Ценеску повітовим префектурам.

5 квітня 1938 р.

<...> Минуло 20 років після об'єднання, і все-таки на приєднаних територіях не вживається румунська мова, яка є офіційною.

Тим самим ображається національне почуття, оскільки справа йде про мову панівного населення.

Даний департамент встановив, що меншості не говорять румунською мовою або за звичкою, або за злим умислом.

Оскільки такий стан речей здатний жити недовіря відносно остаточного характеру об'єднання та беручи до уваги значення цього питання, розпорядіться про таке:

1) Державним службовцям забороняється говорити іншою мовою, крім румунської, у службових питаннях або з приватними особами, які знаходяться в приміщеннях державних установ.

2) Приватним особам забороняється звертатися до державних службовців іншою мовою, крім румунської.

3) Будь-яке прохання, адресоване установам громадським, або приватним, повинне бути написане румунською мовою, прохання, написані іншими мовами, не приймати.

4) Буде доведено до відома директорів державних шкіл або приватних шкіл, прирівнених до державних, що всередині школи дозволяється говорити іноземною мовою тільки на уроках цієї мови.

Виключаються школи меншостей, яким дозволяється викладання всіх предметів мовою меншості.

Поза школою дозволяється говорити тільки по-румунському.

5) Буде вжито заходів до того, щоб у магазинах і громадських місцях розмовляли тільки румунською, щоб торговці на рознос не рекомендували товари іншими мовами.

Вивіски, написані іноземною мовою або з помилками, які справляють враження, що ми знаходимось не в Румунії, повинні бути замінені <...>.

Із таємного наказу командира 4-го армійського корпусу румунського генерала Ф. Ценеску повітовим префектурам. // Політика і час. — 1992. — № 6. — С. 69–70.

► 16. Офіційний документ

Із звіту № 6 про діяльність ейнзатцгруп поліції безпеки і СД в СРСР за період з 1 по 31 жовтня 1941 р.

1) Школа. При невеликому наявності учителів здійснюється навчання тимчасового характеру, частинно без підручників. Повсюду замість російської мови вивчається німецька. Російська мова повинна бути повністю витіснена, і в майбутньому стануть говорити тільки по-українськи і по-німецьки.

В районе Ананьева наряду с этим преподается и румынский язык. Вопрос о том, по какому учебному плану и по каким учебникам должно вестись преподавание в школах, до сих пор остается невыясненным.

Лишь в областях проживания фольксдойче в прежней учебный план включены в качестве учебных дисциплин обучение немецкой разговорной речи, чтению и письму на немецком языке, а также арифметика, физические упражнения и пение. Оклады учителям на ближайшие месяцы депонированы у бургомистров за счет представления фонда из еврейских денег...

Нюрнбергский процесс: сб. материалов в 8-ми томах. — М., 1991. — Т. 6. — С. 308.

Нюрнбергский процесс [Текст]: сборник материалов в 8-ми томах. — М. : Юридическая литература, 1991. — Т. 4. — 346.

► 17. Із листа Гайдріха (СД) до найвищого керівництва СС і поліції

Берлін, 2 липня 1941 р.

Таємна справа Райху

9. Порядок вживання мов.

Слід звертатися до військ Червоної армії тільки по-російськи, а до цивільного населення на його власній мові. Говорити треба не російськи, але червона армія.

Треба говорити росіяни (а не великороси), українці (а не малороси), білорутени (а не білоруси). Радянський Союз (а не просто Росія), Росія це тільки територія проживання росіян.

Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938–1945 [Текст] / Володимир Косик. — Київ — Париж — Нью-Йорк — Торонто : Молода Гвардія, 1992. — С. 575.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 18–20

★ Про яку мовну проблему йдеться в Джерелах 18 та 19?

Як виникла ця проблема в СРСР?

★ Керівництво УРСР намагалось розв'язати цю проблему, чи навпаки — лише поглиблювало (Джерело 20)? Відповідь обґрунтуйте, використовуючи положення документа.

★ Чому документ (Джерело 20) має гриф «секретно»? Як ви вважаєте від кого приховувалася ця інформація?

► 18. Свідчення очевидця

Із спогадів письменниці Ірини Жиленко

«Але я росла, а процес ішов... Першими пілотяг русифікації втягнув поляків. Вони зникли, розчинилися. Потім уніфікувався колоритний (шолом-алейхівський) побут київських євреїв. Вони стали, як усі... Кудись ділися Стасі і Ядзі, Риви та Ізі. Зникли з Києва китайці зі своїми ліхтариками. Українцям діватися було нікуди. І ті, хто не зрусифікувався, потрапили у «другий сорт», у «кугути». Українською мовою говорити стало соромно. Нею говорили хіба що хатні робітниці, гуляючи в парку Шевченка з солдатами. Невикорінимою виявилась лише пісня.

І навіть, той, хто вже давно забув, як і вила звуться українською мовою, перехиливши чарку, затягував «Розпрягайте, хлопці, коні!» Бабуся і дід розмовляли українською, чудесною, соковитою мовою Черкащини. Вони жили селом і говорили тільки про село, з якого їх

вирвала трагедія розкуркулення і заслання. Мама розмовляла то так, то сьак. Мене віддали до російської школи. Школу я не любила...».

Жиленко І. В. Євангеліє від ластівки [Електронний ресурс]: Вибране з десяти книг / Ірина Жиленко. — Харків : Фоліо, 1999. — «Українська література ХХ століття». — Режим доступу: <http://www.khpg.org.ua/pda/index.php?id=976002868>.

► 19. Міркування українських дисидентів

(Із документа «Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу». 1978 р.)

<...> Так, всі проти асиміляції націй, але російському дисидентові виступати з мовними проблемами не треба. Українцеві, білорусові чи литовцеві за те, що він, виступить на захист рідної мови в школі, установі і т.п. грозить звинувачення в антирадянщині, націоналізмі і ув'язнення.

Росіянин, куди б він не подався, у кожній республіці, у вищій школі послуговується рідною мовою. Українець на своїй землі захлинається в російщині.

Росіянин всюди має на рідній мові школи, дитячі садки, театри, кінофільми, — українець на своїй землі про це лише мріє, бореться і сідає до тюрми з тавром націоналіста.

Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу [Текст] / Українська Гельсінська група, 1978–1982 : Документи і матеріали / упоряд. і ред. О. Зінкевич. — Торонто; Балтимор : Смолоскип, 1983. — С. 33. — (Бібліотека «Смолоскипа»; № 43).

► 20. Офіційний документ

Інформація ЦК Компартії України Центральному Комітету КПРС про хід виконання постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про додаткові заходи по поліпшенню вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших учбових закладах союзних республік»

Секретно 26 мая 1983 г.

<...> В соответствии с Основными направлениями реформы общеобразовательной и профессиональной школы усовершенствованы программы по русскому языку и литературе для всех типов школ, изданы новые — для школ с углубленным изучением русского языка и литературы и факультативных курсов. <...> В школах с национальным языком обучения, профтехучилищах и техникумах производится деление классов и групп на подгруппы. <...> Возросло число школ с углубленным изучением русского языка, факультативными занятиями по этому предмету охвачено 295 тыс. учащихся национальных школ.

Большое внимание пропаганде русского языка как языка дружбы народов стали уделять средства массовой информации. Введены специальные радио- и телепередачи по обучению русскому языку учащихся и детей дошкольного возраста <...>.

Секретарь ЦК Компартии Украины
В. Щербицкий

Національні відносини в Україні у ХХ ст. [Текст] : збірник документів і матеріалів. — К. : Наукова думка, 1994. — С. 440–442.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 21–22

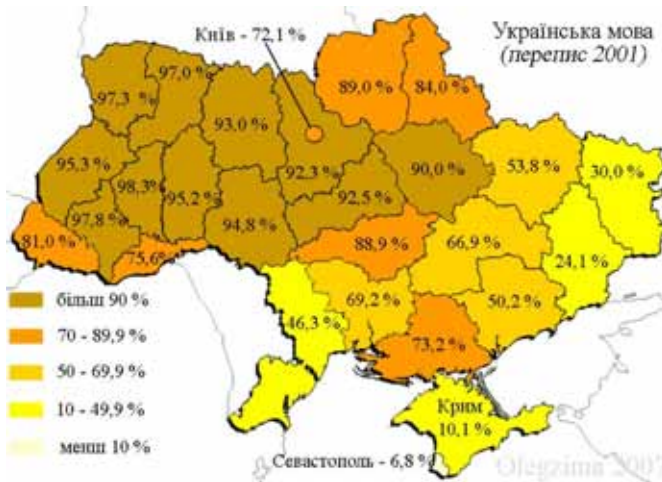
- ★ Визначте базові засади мовної політики в Україні згідно Конституції (Джерело 21).
- ★ Опрацюйте Джерело 22. Зверніть у вагу на області, в яких найбільші та найменші відсотки населення, що вважає українську мову рідною. Які історичні чинники зумовили таку ситуацію?

► 21. Офіційний документ. Конституція України

Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.

Конституція України. — Х. : Право, 1996. — С. 5.

► 22. Офіційна інформація

Українська мова як рідна в Україні за областями (згідно з переписом 2001 року).

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://buktolerance.com.ua/?m=201009>

► 23. Із інтерв'ю з Олегом Скрипкою

«Гадаю, спершу нам треба озвучити й визнати, що українська мова — справді зникає. Український народ — це великий народ, але зараз він втрачає свою мову та самоідентифікацію. Потрібно, щоб українці цей факт усвідомили, а не ігнорували. А вже після озвучення ситуації можна здійснювати кроки щодо порятунку мови та культури <...>».

Її треба рятувати так, як рятують рідкісних тварин, занесених до Червоної книги. Я не науковець, але за моїми спостереженнями, якщо так буде й далі, то через 20–30 років українською мовою не користуватимуться, бо сьогоднішні процеси відбуваються дуже швидко».

Олег Скрипка застерігає: українці втрачають свою мову та самоідентифікацію [Електронний ресурс] : інтерв'ю з Олегом Скрипкою / вела Оксана Климончук // Аратта [опубліковано 30.06.2010]. — Режим доступу : http://www.aratta-ukraine.com/text_ua.php?id=1648

ЗАВДАННЯ ► Джерела 23–26

- ★ На які мовні проблеми сучасного українського суспільства звертає увагу Олег Скрипка (Джерело 23)?
- ★ Наскільки побоювання Олега Скрипки, щодо зникнення української мови підтверджуються результатами соціологічних досліджень (Джерело 24)?
- ★ Які зміни у функціонуванні української мови відбулися упродовж останніх 20 років (Джерело 25)?
- ★ Висловіть своє ставлення до позиції українського письменника Ю. Андруховича (Джерело 26).

► 24. Коментар Андрія Биченка, Соціологічна служба центру Разумкова

Існує дуже помітний регіональний розподіл. В центральних і західних регіонах вдома значно більше спілкуються українською мовою, в східних і південних — значно більше російською. Є два виключення із такої традиційної для України регіональної розбивки — це Київ, де приблизно порівну спілкуються українською і російською (але трошки більше все-таки російською), і Дніпропетровська область, де співвідношення також є рівним. Звичайно, чим більше місто в Дніпропетровській області, тим більше переважає російська мова, але в селах та невеликих містах — українська.

Є частина двомовних громадян. В серпневому дослідженні (2011 р. — М. В.) ми ставили питання: якою мовою ви переважно розмовляєте вдома — російською, українською, іншою, важко відповісти (без альтернативного варіанту «і українською, і російською»)? Результати показали, що переважно російською вдома розмовляють 44,5%, українською — 53,3%, іншою — 1,4%, вагалися відповісти — 1% <...>.

Пишаються українською мовою 31,8% громадян України. 56,6% вважають, що кожен громадянин України, незалежно від національності, повинен володіти українською мовою. Незгодні з такою думкою — 38,2%, вагалися з відповіддю — 5,2%.

[Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/4553.html>

► 25. Погляд Павла Гриценка, Інститут української мови НАН України

За 20 років, які минули від <...> незалежності нашою державою, радикальних революційних змін з української мовою і в українській мові не сталося. <...> сталися цікаві зміни — це розширення функціонального поля української мови та її присутності у сферах, де раніше вона була відсутня. З'явилася українська армія, українські силові структури, український спорт, і, як не дивно, поступово з'являються і українські мільйонери, мільярди, частина з яких вже переходить на українську мову.

[Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/4553.html>

► 26. Погляд Юрія Андруховича, сучасного українського письменника

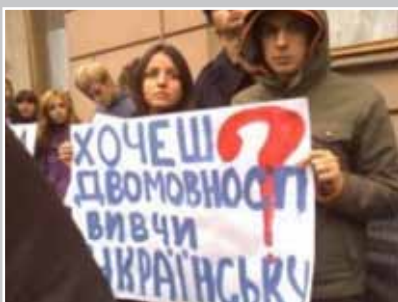
Розташована поміж Сходом і Заходом, Україна не тільки розірвана їхніми взаємними відштовхуваннями. Вона ще й намагається цю розірваність долати, зшиваючи Схід і Захід до купи <...>.

Українці, що масово дезертирували з рідної мови в години історичного їй несприяття, все одно позалишали своїм нащадкам родимі плями українства, хоч як прагнули їх позбутися. Можна тисячу разів зректися мови і стільки ж разів назвати її «телячою» — перша сторінка паспорта все одно видасть тебе з головою: ти не Сапожников, ти Швець. Ти Коваль або Коваленко — не Кузнецов. Ти Кравець — не Портнов. А якщо хоча б один із твоїх прапрадідів був козаком на Січі, то ти взагалі який-небудь Убийвовк, Вирвихвіст, Непийпиво чи Неїжборщ. Можливо, ти навіть Голосраченко, хоч як це не прикро.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://spil.ucoz.ua/news/andrukhovich_pro_movu/2011-02-24-905

26. Фотодокумент

26. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrgazeta.cz/the-news/news-ua/5402-yabluko-rozbratu-dvovmnist>

28. Фотодокумент

30. Фотодокумент

32. Фотодокумент

32. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/yevropa-ostatochno-zabrakovala-skandalniy-zakon-pro-movi.html>

27. Фотодокумент

27. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukranews.com/uk/news/ukraine/2010/10/18/29282>

29. Фотодокумент

31. Фотодокумент

33. Плакат

ЗАВДАННЯ ► Джерела 26–31

★ Уважно розгляньте джерела 26–33. Якій проблемі вони присвячені? Виберіть із джерел те, що ілюструє вашу позицію щодо мовної політики в сучасній Україні. Обґрунтуйте її.

28. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://censor.net.ua/photo_news/166965/

29. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ndilo.org.ua/top/414/u-lutsku-molod-prosyla-ne-znuschatys-z-movy>

30. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2154586.html>

31. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vkurse.ua/ua/society/ideyu-vtorogo-gosudarstvennogo-yazyka.html>

33. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ghalychyna.info/2011/02/19/u-lvovi-ridna-mova>

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Що об'єднує національні громади сучасної України?
Чому Україна залишається рідною домівкою
для багатьох етносів?

Основні поняття, ідеї: Україна — багатонаціональна держава, полікультурність, поліетнічність

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–2

★ Які гарантії національним меншинам надає українське законодавство (Джерела 1 та 2)? Випишіть їх у вигляді окремих положень або таблиці.

★ Як часто вам доводилося бути свідком порушення або недотримання тих правових норм, що вказані в Джерелах 1 та 2? Прокоментуйте та визначте можливі причини їх появи.

► 1. Офіційний документ. Закон України «Про національні меншини в Україні»

Стаття 1. Україна гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення. <...>.

Стаття 6. Держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови у державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток національних

культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів та будь-яку іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству.

Пам'ятки історії і культури національних меншин на території України охороняються законом. <...>.

Стаття 11. Громадяни України мають право вільно обирати та відновлювати національність.

Примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності не допускається.

Стаття 12. Кожний громадянин України має право на національні прізвище, ім'я та по батькові.

Громадяни мають право у встановленому порядку відновлювати свої національні прізвища, ім'я та по батькові.

Закон України. Про національні меншини в Україні (№ 2495-XII від 25.06.92 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 36. — С. 529. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2494-12>

► 2. Офіційний документ. Конституція України

Стаття 11. Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Конституція України / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Українська правнича фундація, 1996. — С. 6, 9.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 3–10

- ★ Розгляньте Джерела 3–10. Про що вони свідчать? Зміст яких положень Джерел 1 та 2 вони ілюструють?
- ★ Як ви вважаєте, чому Українська держава дбає про розвиток культурних традицій інших етносів, вивчення рідної мови, відзначення їх національних свят?
- ★ Які національні, релігійні свята відзначають етнічні групи вашого населеного пункту (міста, села, селища, району)?

► 3. Фотодокументи

Пам'ятник польському поету-романтику Адаму Міцкевичу у м. Львові

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://wikimapia.org/3859388/uk/>

Пам'ятник російському поету О.С.Пушкіну в м. Тернополі

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>

► 4. Фотодокумент

Мечеть Ахатъ-Джамі в м.Донецьку, на першому поверсі якої знаходиться «Український ісламський університет»

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>

5. Фотодокумент

Дні угорсько-єврейської культури в м.Мукачево, червень 2011 р.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://panorama-mukachevo.com/2011/06/16/9215/>

► 6. Фотодокумент

Обкладинка шкільного підручника з івриту, виданого в Україні

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://forumn.kiev.ua/Forum73/73-08.html>

7. Фотодокумент

Інформаційна таблиця про назву вулиці, м. Берегово, Закарпатська обл.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://travelua.com.ua/zakarpatska_beregovo.html

► 8. Фотодокумент

*м. Донецьк, фестиваль національної кухні, серпень 2011 р.
Білоруська національна кухня*

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.donoda.gov.ua/main/ua/publication/content/1363.htm>

► 9.3 інформаційного порталу

Традиційний фестиваль молдовської та румунської культур «Мерцішор» відбувся 28 лютого у Новоселицькому будинку культури за участю аматорських колективів Новоселицького, Герцаївського, Глибоцького і Сторожинецького районів, Одеської області та Республіки Молдова. Організатор фестивалю — відділ культури і туризму Новоселицької райдержадміністрації та міжрайонне товариство молдавської культури Буковини. Гості фестивалю мали нагоду оглянути виставку народних умільців, картин, написаних викладачами та учнями Новоселицької художньої школи та мерцішорів — провісників весни.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zik.ua/ua/news/2010/03/01/218884>

► 10. Плакат

ЗАВДАННЯ ► Джерела 10–12

- ★ Які проблеми виникають у національних груп сучасної України (Джерела 10–12)? Що може їх спричинити. В який спосіб етнічні групи намагаються розв'язати ці проблеми?
- ★ Що спричинило міжетнічні конфлікти, описані в Джерелах 11 та 12? За яких умов їх можна було б уникнути або вирішити?
- ★ Чи мали місце міжетнічні конфлікти, що відбувалися на території вашого краю (села, міста, району, області) в останні роки? Чому вони виникали? Хто та як їх врегулював?

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bg-ua.org/upload/images/img_1310376377.jpg

► 10. Із Заяви лідера кримських татар Мустафи Джемільова. 09.12.2010

«Сьогодні лише один з десяти дітей має можливість здобути шкільну освіту рідною мовою. Це прямий шлях до втрати ідентичності і швидкої асиміляції кримськотатарського народу», — наголосив Джемільов на зустрічі у Канаді зі спікером Сенату (верхня палата парламенту) Ноелем Кінселлою, повідомляє УНІАН з посиланням на прес-службу меджлісу.

«Нагадавши, що після насильницької депортації кримських татар у 1944 році, мова корінного народу Криму була під забороною впродовж майже 50 років, Мустафа Джемільов звернув увагу на той факт, що за 20 років незалежності України було відкрито лише 14 шкіл з кримськотатарською мовою навчання».

У ході зустрічі також порушувалася тема свободи віросповідання. За словами Джемільова, з 630 мечетей, що існували до приходу більшовиків до Криму в 1917 році, мусульманським громадам повернені тільки десятки, в напівзруйнованому стані, а також зусиллями віруючих збудовано понад 80 нових мечетей.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/news/>

► 11. Із газетного повідомлення «Газета по-українськи». 05.09.2011

На Житомирщині у селищі міського типу Миропіль близько 500 осіб провели акцію протесту проти побиття циганами свого односельця Івана Бабича та проти «циганського безладу». Як наслідок, представники місцевої влади пообіцяли покарати винних.

Зокрема, за інформацією активістів, 29 серпня мешканця Мирополя Івана Бабича було побито групою осіб циганської національності. За їхніми словами, причиною нападу на Бабича став попередній конфлікт, під час якого чоловік вступився за дівчину, до якої чіплялись цигани. Останні пізніше вистежили його і напали групою близько 8 чоловік. Перший удар було нанесено автомобільним домкратом в обличчя, після чого Бабич знепритомнів.

На заклик активістів зібратись 3 вересня у центрі Мирополя та «покласти край циганському безладу» прийшли близько 500 осіб. Люди на півтори години перекрили рух по головній дорозі, вимагаючи покарати винних та вигнати з селища усіх осіб циганської національності.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/np/_na-zhitomirschini-lyudi-vistupili-proti-ciganskogo-svavillya/398166

► 12. Із повідомлення «Народної правди». 02.07.2009

Як повідали тоді корінні дніпропетровчани, вірменські поселення існують в Магдалинівському районі Дніпропетровської області вже понад 20 років. Нині вірмени поставали фермерами і взялися розпайовувати на себе місцеві землі.

Згодом в Новопетрівській сільській раді, а це чотири населених пункти, розпочалося активне оформлення пасовищ на представників вірменської громади, серед яких, як стало відомо, виявилися такі, що

не зареєстровані на цій території і навіть не мають українського громадянства. Селяни звинуватили в потуранні цьому місцеву владу: районну адміністрацію й відділ земельних ресурсів зокрема <...>.

Після проведення декількох велелюдних сходок, де населення висловило своє обурення вищезазначеними подіями, на адресу активістів, що виступили на заході, від представників вірменської громади почали надходити погрози.

Мазур О. Г. Марганець: грона гніву дозріли? [Електронний ресурс] / Олексій Миколайович Мазур // Українська правда. — Режим доступу: <http://narodna.pravda.com.ua/local/4a4cb956e21d9/>

ЗАВДАННЯ ► Джерела 13–16

★ Які факти свідчать про те, що для вірменина Сергія Параджанова Україна стала рідною домівкою (Джерело 13)?

★ У чому суть «єврейського щастя» Т. Литовченка (Джерело 14)?

★ Чому школярі смт Сатанів (Тернопільська обл.) вирішили навести лад на єврейському цвинтарі (Джерело 15)? Про що це свідчить?

★ Як Емілія Тенглер-Куроченко, маючи українське громадянство, не забуває про своє національне коріння (Джерело 16)?

★ Що об'єднує героїв Джерел 13–16?

► 13.3 інтерв'ю із Сергієм Параджановим

ДОВІДКА

Параджанов Сергій Йосипович (1924–1990) — вірменський і український кінорежисер, народний артист УРСР, лауреат Державної премії України імені Т. Шевченка року (посмертно). Міжнародне визнання прийшло до Параджанова після екранізації 1964 року повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». Фільм отримав 39 міжнародних нагород, 28 призів на кінофестивалях (із них — 24 гран-прі) у двадцять одній країні.

Хочу сказати <...>, що я вірменин. Я колись закінчив інститут у таких великих майстрів, як Олександр Довженко та Ігор Савченко. І був направлений на Україну, де полюбив українську поезію, етнографію, костюм, просту хату, які, як гриби, самі вирости. Тоді було ще багато солом'яних хат, це було 30 років тому. І я розмовляю українською мовою. Це моя мова. Мабуть, я не зовсім оволодів нею, бо 15 років сидів у радянській тюрмі, а за цей час міг вивчити цю велику мову і краще розмовляти. І не ображати моїх глядачів тим, що я роблю якісь помилки орфографічні і діалектичні. Прошу не ображатися на мене, бо для мене це — велика шана, що я жив на Україні, любив цю землю. І коли мене вислали з цієї землі, я залишив тут своє серце. Я горець, але любив степ, великий український степ.

[Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://ukrajinciberlinu.wordpress.com>

► 14. Думка сучасника. Тимур Литовченко

ДОВІДКА
Тимур Литовченко — сучасний український письменник-фантаст, журналіст, лауреат премії імені О. Гончара.

«...Маю прізвище Литовченко і по батькові пишу Іванович. З приводу чого інший єврей — учитель математики ледь не «зарізав» мені законну «п'ятірку» в десятому класі, коли я виходив на золоту медаль. Але з моїм єврейським щастям, в останню мить він випадково дізнався, що в моєї матері — «п'ята графа». І виставив ту оцінку, на яку я справді тягнув.

З моїм єврейським щастям у дитинстві від мене ретельно приховували, що я — галахічний єврей. Тому росли з мене інтернаціонального хлопчика, проте добрі знайомі (й навіть далекі українські родичі) казали мені «жидівська пика», «жид клятий» та інші неприємні речі все-таки доволі часто, аби я нарешті повірив їм.

І тепер я по-єврейськи щасливий від усвідомлення факту своєї належності до настільки древнього й незвичайного народу! А також, що в українських паспортах немає «п'ятої графи», і всі подібні заморочки з крахом «совка» самі собою відійшли не на другий — на десятий план...».

Литовченко Тимур. Моє єврейське щастя [Електронний ресурс] / Тимур Литовченко // Інший Бік. — Режим доступу: <http://otherside.com.ua/news/detail.php?lang=1&id=479>

► 15. Із повідомлення в пресі. «Історична правда»

Школярі смт Сатанів розчищають могильні стели на єврейському кладовищі

Стародавній сатанівський єврейський цвинтар називають у путівниках «музеєм під відкритим небом». Він знаменитий не лише своїм поважним віком (найдавніші пам'ятники тут датуються ще початком XVI ст.) але й високохудожнім оформленням кам'яних стел. Особливо красиві стели XVII–XVIII ст. — на цей час випадає пік розквіту різблярського мистецтва.

Навести лад на цвинтарі зголосилися учні місцевої школи. Вони почистили від моху та лишайників частину найкрасивіших пам'ятників, де через товсту «шкірку» наростів барельєфи стали майже непомітними.

Городоцька РДА відгукнулася на ініціативу, відрядивши до Сатанова місцевого історика та краєзнавця Ігоря Олійника, аби він розповів дітям про історію селища, сатанівської єврейської громади та про значення символіки, «зашифрованої» в декоративних барельєфах.

«Ми хотіли, щоб діти ближче ознайомилися з культурою та звичаями єврейського народу, який віками жив поруч, — зазначив голова райдержадміністрації Володимир

Вербановський. — Адже всі конфлікти починаються з незнання та нерозуміння сусіда. А з таких справ народжується толерантність та між-національна злагода».

У Сатанові почистили єврейське кладовище-музей [Електронний ресурс] // Історична правда. — Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/short/2011/06/6/41789>.

► 16. Із інформаційного порталу радіостанції «Радіо Свобода»

Чешка Емілія Тенглер-Куроченко з онукою: «Ми пустили тут свої корені»

Емілія Тенглер-Куроченко — чешка за походженням — народилась і все життя мешкає в Молодаві під Дубном. Іще 1870 року сюди, на викуплені в місцевого поміщика землі, прибули 55 чеських родин. І донині в селі збереглися всі чеські хати, котрі будували ще прадіди нинішніх дубенських чехів, із традиційними квітниками біля них.

Пані Емілія від мами перейняла всі найпопулярніші різновиди чеської випічки, вміння майстерно плести мережива. Нині вона передає їх своїй онуці, а ще переповідає їй історію волинських чехів.

Пані Емілія каже, що волинські чехи були майстерними рільниками, вирощували зернові, хміль, фруктові сади, овочі. Її батько був висококласним столяром, дід — полковником, працював у пожежній команді. Але батько не повернувся з фронту — загинув у 1943 році, звільняючи Словаччину від нацистів. А вже через п'ять років більшість чехів виїхала з України.

Нині чехів у районі лише близько двохсот п'ятдесяти — решта виїхала на прабатьківщину. Зв'язки з Чехією підтримують постійно, навчають дітей чеської в родині та недільній школі культурного товариства «Стромовка», розповідає голова культурного товариства чехів у Дубні Антоніна Пономаренко. Діти з чеських родин часто відвідують табори і бувають із культурними поїздками на прабатьківщині, здобувають у Чехії вищу освіту.

Так само активно діють інші культурні товариства. За останні роки на будинках у Дубні з'явилося чимало меморіальних дошок із іменами відомих діячів краю. Серед них чимало представників інших національностей — таких, як «батьки» польського театру Тадеуш Чацький, Войцех Богуславський, єврейський «езоп» Яків Кранц, народна чеська поетеса Антонія Гжебовська та інші.

Одарченко В. На Рівненщині започаткований фестиваль на ціональних культур «У родинному колі» [Електронний ресурс] / Валентина Одарченко // Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1843506.html>.